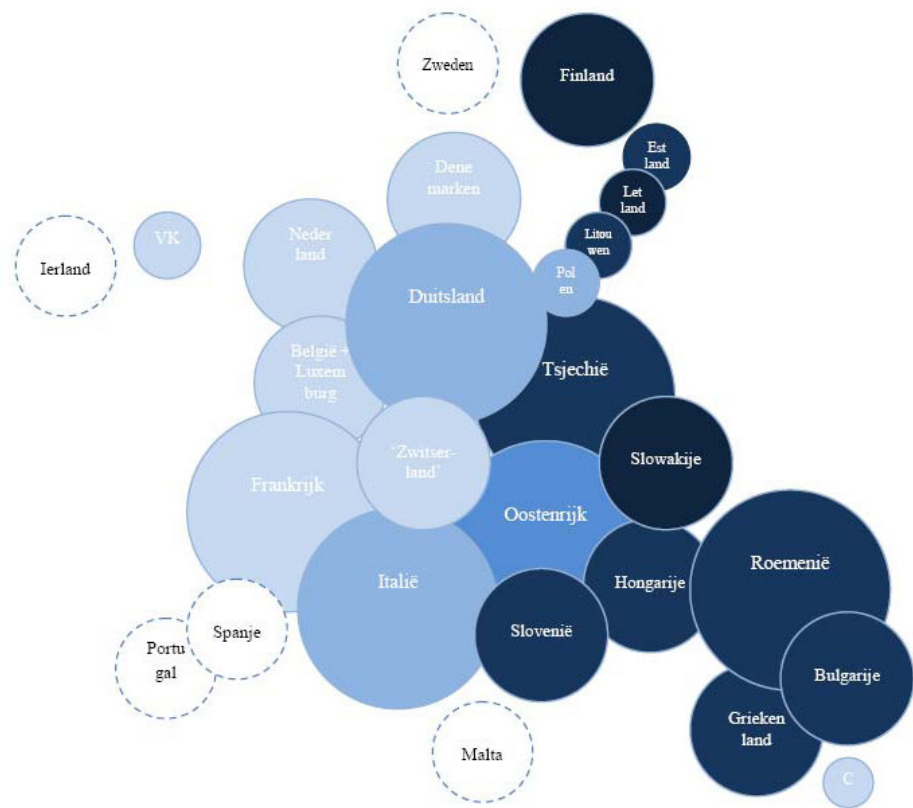

Bedrijfsbelangen Gazprom in EU-27 in 2007

Jochem Meijknecht

April 2008

Clingendael International Energy Programme

CIEP is affiliated to the Netherlands Institute of International Relations 'Clingendael'. CIEP acts as an independent forum for governments, non-governmental organisations, the private sector, media, politicians and all others interested in changes and developments in the energy sector.

CIEP organises lectures, seminars, conferences and roundtable discussions. In addition CIEP members of staff lecture in a variety of courses and training programmes. CIEP's research, training and activities focus on three themes:

- regulation of energy markets (oil, gas, electricity) in the European Union;
- the international economic and geopolitical aspects of oil and gas markets, particularly with respect to the European Union security of supply;
- energy and sustainable development.

CIEP is endorsed by BP, the Dutch Ministry of Economic Affairs, Eneco, Energie Beheer Nederland, Essent, the Dutch Ministry of Foreign Affairs, GasTerra, Nederlandse Gasunie, ING, NAM, NUON, Oranje-Nassau Groep, Port of Rotterdam, RWE, Shell Nederland, Total E&P Nederland, the Dutch Ministry of Housing, Spatial Planning and the Environment, Vopak Oil Europe Middle East and Wintershall.

CIEP-publications and research results are made available primarily through the CIEP website: www.clingendael.nl/ciep.

Title : Gazprom in EU-27: Bedrijfsbelangen van Gazprom in EU-27 in 2007
Copyright : 2008 Clingendael International Energy Programme
Published by : Clingendael International Energy Programme
Address : Clingendael 7, 2597 VH The Hague, The Netherlands
P.O. Box 93080, 2509 AB The Hague, The Netherlands
Telephone: +31 70 374 66 16
Telefax: +31 70 374 66 88

E-mail : ciep@clingendael.nl

Voorwoord

Het Clingendael International Energy Programme (CIEP) probeert door studies en bijeenkomsten de kennis en het inzicht in de internationale energiemarkten en het energiebeleid te bevorderen. Het onderzoek richt zich niet alleen op het beleid van overheden maar ook op de markt en de positie en gedrag van belangrijke marktspelers. Het vergaren van feiten en analyse van ontwikkelingen, in dit geval over de EU gasmarkt, is een belangrijk aandachtspunt van het CIEP.

De discussie omtrent Gazprom en Russisch gas in de EU wordt de afgelopen jaren in alle hevigheid gevoerd. Vooral sinds de gasafsluiting van Gazprom in januari 2006 als gevolg van een slepend prijsconflict tussen Gazprom en Oekraïne is de EU zich sterk bewust van haar afhankelijke positie als gasimporteur. Deze afhankelijkheid zal in toekomst door een stijgende Europese gasvraag, dalende eigen productie en een energiemarkt die zich kenmerkt als *sellers market* alleen maar toenemen. De ambitie van Gazprom om actief te worden in het downstream segment van de EU gaswaardeketen en zich ook hier te positioneren als speler, maakt, ook vanwege de toenemende importafhankelijkheid, beleidsmakers onzeker.

Een omvattend overzicht van de bedrijfsactiviteiten van Gazprom in Europa ontbreekt tot op heden, waardoor de positionering van Gazprom in de EU ten prooi kan vallen aan politieke interpretaties die niet altijd accuraat zijn wat betreft de activiteiten van het bedrijf. In een poging deze informatieve leegte op te vullen heeft Jochem Meijknecht, in opdracht voor GasTerra en CIEP, een overzichtswerk van de bedrijfsactiviteiten van Gazprom in EU-27 gemaakt. Zonder een analyse van de bedrijfsstrategie van Gazprom in Europa te willen maken, tracht dit werk een overzicht en karakterisering van alle bedrijfsactiviteiten van Gazprom in EU-27 te geven.

Coby van der Linde
April 2008

Inhoudsopgave

Inleiding.....	6
Van upstream via midstream naar downstream.....	6
Methodologie.....	9
Gazprom in EU-27 en de gaswaardeketen	10
Vier elementen.....	10
Langetermijncontracten	11
Directe en indirecte bedrijfsbelangen	11
Asset swaps	11
Politieke steun	12
Gazprom in EU-27 per individuele lidstaat	13
België.....	13
Bulgarije	14
Cyprus	15
Denemarken.....	16
Duitsland	17
Estland	19
Finland.....	20
Frankrijk	21
Griekenland	22
Ierland.....	24
Italië.....	25
Litouwen.....	27
Luxemburg	28
Malta.....	29
Nederland	30
Oostenrijk	31
Polen.....	32
Portugal	33
Roemenië.....	34
Slovenië	35
Slowakije	36
Spanje	37
Tsjechië	38
Verenigd Koninkrijk.....	39
Zweden	40
Zwitserland.....	41

Gazprom in EU-27: divers en veelomvattend	42
Overeenkomsten: Langetermijncontracten en bedrijfsbelangen	42
Verschillen: Asset Swaps en politieke steun	43
6 typen partnerlanden	45
Bijlage 1: Gazprom bedrijfsbelangen in EU-27.....	50
Bijlage 2: Bedrijfsbelangen van Gazprom Germania.....	56
Bijlage 3: Percentage Russisch gas op de totale consumptie van EU-27.....	57
Bijlage 4: Elementen Gazprom in EU-27 en percentage afhankelijkheid Russisch gas..	58
Literatuurlijst	59

Inleiding

Gazprom is ook in 2008, net als in de afgelopen jaren, goed voor een grote hoeveelheid krantenkoppen. ‘Gazprom tekent energieverdrag met Servië’¹, ‘OMV and Gazprom eye Baumgarten pact’² en ‘Hungary’s socialist government joins Gazprom’s South Stream project’³ zijn maar enkele voorbeelden van krantenkoppen die de activiteiten van Gazprom in Europa weergeven. Centraal in de belangstelling voor de activiteiten van Gazprom is de Europese afhankelijkheid van Russisch, en daarmee Gazprom’s, gas. Deze Europese afhankelijkheidspositie creëert een duaal beeld van Gazprom. Enerzijds worden de activiteiten van dit Russische staatsbedrijf als een bedreiging gezien vanwege de mogelijke inzet van gas als politiek wapen. Anderszijds biedt het Russische gas Europa de mogelijkheid grote volumes gas tegen een redelijke prijs te betrekken. Dit duale beeld wordt versterkt doordat het niet geheel duidelijk is welke invloed en belangen Gazprom nu daadwerkelijk heeft in de Europese gasmarkt. Door middel van deze studie wordt getracht een overzicht te maken van de bedrijfsbelangen van Gazprom in EU-27 en de daarmee samengaande langetermijncontracten, asset swaps en politieke steun. Hierbij ligt de focus op de positionering van Gazprom downstream op de Europese gaswaardeketen.

Van upstream via midstream naar downstream

Na ruim dertig jaar Russisch gas naar Europa te hebben geëxporteerd, is Gazprom de laatste jaren in toenemende mate actief als handelaar en verkoper van Russisch gas aan de Europese gasconsument.⁴ Het in 2005 opgerichte Gazprom Trading & Marketing (GTM) is een voorbeeld waarbij Gazprom zich in Engeland in toenemende mate downstream als leverancier van Engelse consumenten positioneert. Vooral sinds 100% Gazprom dochter Gazpromexport vanaf juli 2006 het monopolie bezit op de export van Russisch gas naar EU-27, heeft Gazprom de vrije hand in het positioneren van Russisch gas op de Europese gasmarkten.⁵ Redenen voor Gazprom om meer downstream in de Europese markt te investeren zijn de hoge Europese prijzen, de afwezigheid (tot nu toe) van een sterke positionering downstream, liberalisering van de Europese markten en een drang tot het vergroten van de vraagzekerheid.⁶

¹ NRC, *Gazprom tekent energieverdrag met Servië* (25 januari 2008),

² Upstreamonline.com, *OMV and Gazprom eye Baumgarten pact* (25 januari 2008),

³ Socor, Vladimir, ‘Hungary’s socialist government joins Gazprom’s South Stream project’, in: *Eurasia Daily Monitor* (29 februari 2008),

⁴ Gazprom is momenteel 50,002% eigendom van de Russisch Federale staat (Gazprom Annual Report 2006) 66,

⁵ BBC News, *Duma approves Gazprom Export Bill*, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/5150426.stm> (5 juli 2006),

⁶ Dempsey, Judy, ‘Gazprom exploits EU disarray’, in: *International Herald Tribune* (12 januari 2007),

De aanwezigheid van Gazprom als gasexporteur en gashandelaar in EU-27 is geen nieuw verschijnsel. Sinds 1938 ontvangt Polen Russisch gas. West Europa heeft haar eerste Russische gas in 1968 ontvangen in Oostenrijk via een 20-jarig langetermijncontract van de voorloper van Gazprom.⁷ Vanaf 1970 wordt ook Duitsland een belangrijke afzetmarkt en partner van Russisch gas in Europa. Na de val van de muur intensificeert deze relatie waarbij in 1993 Gazprom samen met de 100% BasF dochter Wintershall de *joint-ventures* Wintershall Erdgas Handelshaus GmbH & Co (WIEH) en Wingas opzet. Deze *joint-ventures* zijn gecreëerd om enerzijds het Russische gas op de Europese markten te verhandelen en anderzijds het transport van gas in Russische handen te houden. Wintershall heeft ook belangen bij de joint-venture met Gazprom. Wintershall was ontevreden over de tarieven dat het moest betalen aan Ruhrgas en besloot met Gazprom een eigen pijpleiding aan te leggen. De *joint-venture* WIEH verenigde Gazprom en Wintershall op de Duitse gasmarkt. In tabel 1 is te zien dat Gazprom in meerdere landen binnen de EU-27 *joint-ventures* heeft opgezet die als doel hebben Russisch gas te verhandelen.

Tabel 1 Trading house: Joint-ventures van Gazprom voor het lokaal verhandelen van Russisch gas.⁸

Land	Bedrijf	%	Andere aandeelhouders	Prod	S/T	Trad	Dist	Ret
Duitsland	WIEH	50	Wintershall (50%)			X		
Frankrijk	Fragaz	50	Gaz de France (50%)			X		
Finland	Gasum	25	Fortum (31%), Finland (25%), E.On (20%)			X	X	X
Griekenland	Prometheus	50	Copelouzos Group (50%)			X		
Hongarije	Panrusgaz	40	E.On (50%), Centrex Hungaria (10%)			X		
Oostenrijk	GWH	75	ÖMV (25%)			X		
Slowakije	Slovrusgaz	50	E.On (50%)			X		
Verenigd Koninkrijk	GMT	100	-			X	X	X

Naast deze handelshuizen tracht, zoals in Duitsland met WIEH en Wingas, Gazprom ook het gastransport vanaf de Russische productievelden tot de Europese consument in handen te krijgen.⁹ Opererend vanuit Duitsland, beheert Wingas momenteel 2000 kilometer gaspijpleiding en bezit het in Rehden de grootste opslagfaciliteit van West Europa.¹⁰ De bovengenoemde *joint-ventures* betreffen vooral bedrijven opererend midstream in de gaswaardeketen. Gazprom is dankzij haar grote gasvoorraden sterk vertegenwoordigd aan de upstream kant van de waardeketen. De ontplooi-

⁷ Gazpromexport, *Landmarks in History*, <http://www.gazpromexport.com/history/?pkey1=00004> (2003),

⁸ Geselecteerd uit bijlage 1 (Gazprom bedrijfsbelangen in EU-27),

⁹ Op de manier is Wingas aangesloten op het recent producerende West-Siberische Yuzhno Russkoye gasveld,

¹⁰ WINGAS GmbH, 'Fast track to partner Gazprom. WINGAS opens its own representation in Moscow', Press Release, 22-02-2007,

activiteiten vanaf begin 1990 hebben ervoor gezorgd dat Gazprom ook een belangrijke speler midstream in de Europese gaswaardeketen is geworden.

De toename van bedrijfsactiviteiten van Gazprom in EU-27 is de laatste jaren vooral downstream in de Europese gaswaardeketen. Specifiek gaat het hier om distributie en de verkoop van Russisch gas direct aan de Europese gasconsument, zonder tussenkomst van Europese gasbedrijven. Door liberalisering van de Europese energiemarkten onder leiding van de Europese Commissie zijn de Europese gasmarkten vanaf 1 juli 2007 geheel geopend voor derde partijen. Als consequentie van deze liberalisering is het voor Gazprom mogelijk in de Europese gasmarkten, die in het verleden door 'nationale kampioenen' werden beheerst, ook downstream te investeren.¹¹ De door de Europese Commissie voorgestelde maatregelen in het zogenaamde "Third Package", kunnen downstream activiteiten van Gazprom in de EU echter bemoeilijken.¹² De Commissie stelt namelijk als voorwaarde dat bedrijven die actief willen zijn in het transport van energie in de Europese markt aan dezelfde splitsingsvoorwaarden moeten voldoen als de Europese bedrijven. De voorwaarde staat inmiddels bekend als de "Gazprom clause".¹³

Naast en dankzij de prikkels die Gazprom heeft bij het ontplooiën van downstream bedrijfsactiviteiten¹⁴ is verticale integratie over de gehele gas- (en olie-) waardeketen een strategisch principe van Gazprom geworden. Gazprom CEO Alexey Miller merkt daarbij op dat "*the key principles of Gazprom strategy include a wide diversification of the core businesses – namely gas, oil and power generation, and a reinforcement of the vertical integration*".¹⁵ Met betrekking tot de ontwikkeling van Gazprom haar downstream activiteiten benadrukte Alexander Medvedev, directeur van Gazpromexport, in juli 2007 dat Gazprom in het Verenigd Koninkrijk een *one-stop energy shop* moest worden voor commerciële gebruikers die elektriciteit, gas voor verwarming en CO₂-emissierechten verkoopt.¹⁶ Hierin is te zien dat Gazprom in toenemende mate naast de bestaande upstream (exploratie en ontwikkeling Russische gasvelden) en midstream activiteiten (transport, ondergrondse opslag en handelshuis) zich nu ook downstream (verkoop aan de consument) op de Europese gas- en energiemarkt aan het ontwikkelen is.

¹¹ Deze zogenaamde 'nationale kampioenen' van Europese lidstaten werden gesteund door de nationale regeringen en bezaten het monopolie op de lokale gasmarkt en beheersten daarmee de gehele nationale gaswaardeketen. Onder druk van Europese regelgeving (2003/55/EC) moesten de monopolies opgesplitst worden zodat deze geen dominante positie (>40% van de markt) meer hadden. Ondanks deze opsplitsing hebben de 'nationale kampioenen' momenteel nog een sterke positie op hun eigen nationale markt. Voorbeelden zijn E.ON Ruhrgas (Duitsland), Gaz de France / Suez (Frankrijk), ENI (Italië), OMV (Oostenrijk), MÖL (Hongarije),

¹² Europese Commissie (2007) Energising Europe: A real Market with secure supply. (COM (2007) 528, 529, 531 en 532).

¹³ Foreign Policy, *The EU is playing checkers; Gazprom is playing chess* (21 september 2007),

¹⁴ Hoge Europese gasprijzen, de afwezigheid van een sterke positionering downstream, liberalisering van de Europese gasmarkten en een prioriteit in het vergroten van de vraagzekerheid (p.3),

¹⁵ Gazprom website, *Gazprom — Strategy for the Energy Sector Leadership*, <http://www.gazprom.com/eng/articles/article20334.shtml> (30 juni 2006),

¹⁶ Dominic O'Connell, 'Gazprom steps up his plans for the UK', in: The Sunday Times (8 July 2007),

Methodologie

Met deze studie zal aan de hand van 28 landenanalyses, diverse tabellen en figuren (uittreksels van de landenanalyses) getracht worden de recente ontwikkeling van Gazprom in EU-27 inzichtelijk te maken. Hierbij ligt de nadruk op de bedrijfsbelangen van Gazprom in de EU-27. De centrale vraag in deze studie is: “*Welke bedrijfsbelangen heeft Gazprom in EU-27 in 2007 en op welke manier zijn deze opgebouwd?*”. Om deze vraag te kunnen beantwoorden is voor een tweeledige aanpak gekozen. Ten eerste wordt aan de hand van de gaswaardeketen de bedrijfsbelangen van Gazprom in EU-27 bekeken, om te kunnen beoordelen welke rol de verschillende bedrijfsbelangen spelen bij de ambitie van Gazprom om een geïntegreerd energiebedrijf, inclusief een sterke downstream positie in EU-27, te worden. In de onderstaande landenanalyses is de gaswaardeketen aan de rechterkant van de bedrijfsbelangen weergegeven.

Het tweede deel van de aanpak gaat uit van het idee dat alleen het benoemen van bedrijfsbelangen geen volledig beeld geeft van de aanwezigheid van Gazprom in EU-27. Deze aanwezigheid is in feite opgebouwd uit vier verschillende elementen.¹⁷ Ten eerste hebben de bedrijven in de verschillende Europese lidstaten individueel langetermijncontracten met Gazprom gesloten. Ten tweede bezit Gazprom directe bedrijfsbelangen en bedrijfsbelangen via *joint-ventures* zoals het Russisch-Duitse Wingas. Ten derde ruilen Gazprom en Europese energiebedrijven aan de hand van asset swaps in toenemende mate bedrijfsbelangen uit. De 9% deelname van de Gasunie in de Nord Stream wordt in een asset swap uitgeruild met een 9% aandeel van Gazprom in de Balgzand – Bacton gaspijplijn (BBL) plus een financiële compensatie.¹⁸ Tenslotte is het vierde element in de database de politieke steun die Gazprom ontvangt van EU lidstaten bij haar positionering in de desbetreffende lidstaat en de EU.

Aan de hand van de gaswaardeketen, de vier hiervoor genoemde elementen en de daaruit volgende tabellen en figuren, is de landenanalyse opgesteld. Deze analyse is per individuele lidstaat opgezet, omdat de gasmarkten in de EU-27 ondanks liberalisering nog een sterk nationaal karakter hebben. Het uiteindelijke doel is aan de hand van deze methodologie Gazprom in EU-27 met de nadruk op haar bedrijfsbelangen in de EU-27 inzichtelijk te maken en tegelijkertijd te karakteriseren. Het is uitdrukkelijk niet de bedoeling een analyse te maken van de betekenis van Gazprom haar rol op de Europese gas- en energiemarkt. In deze studie wordt een inventarisatie en indeling van de bedrijfsbelangen van Gazprom in EU-27 gepresenteerd.

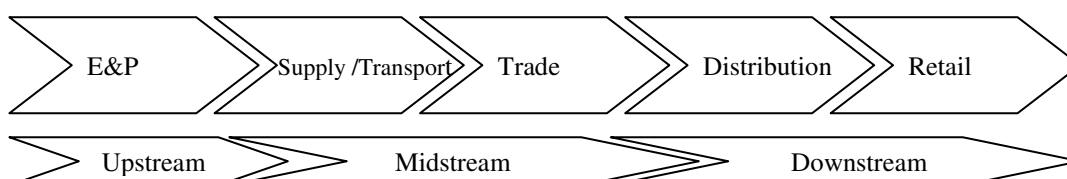
¹⁷ Uwe Fip, *Cooperation between Gas Producers and Importers as a vehicle for enhancing Security of Supply* (Energy Dialogue Russia 26 mei 2007) slide 15,

¹⁸ Zie de activiteiten van Gazprom in Nederland (pag. 29),

Gazprom in EU-27 en de gaswaardeketen

De methodologie van de analyse van Gazprom haar bedrijfsactiviteiten in EU-27 begint bij de gaswaardeketen, omdat de waardeketen laat zien welk type bedrijfsbelang Gazprom heeft. Het Energy Delta Institute (EDI) beschrijft de gaswaardeketen als "a series of steps in a chain that begins at the gas molecules in the underground reservoir and ends at the usage of these energy carriers by the customers. Value is added in each of these steps".¹⁹ In figuur 1 is de gaswaardeketen weergegeven.

Figuur 1 Verschillende elementen van de gaswaardeketen met karakterisering.²⁰

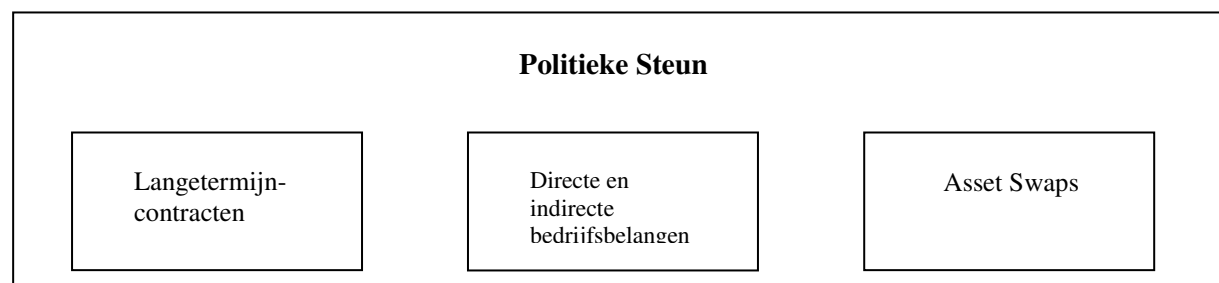

Aan de vijf onderdelen van de gaswaardeketen kunnen drie verschillende kenmerken worden gegeven. Bedrijfsactiviteiten kunnen zich upstream, midstream of downstream in de gaswaardeketen bevinden. In korte geschiedenis van Gazprom in EU-27 is te zien dat Gazprom eerst Supply/Transport/Trading (*joint-ventures* voor afzet Russisch gas en transport) activiteiten, midstream op de Europese gaswaardeketen ontplooidde. Aan de rechterzijde van de landenanalyse wordt getracht de aard van de bedrijfsbelangen vanuit het perspectief van de gaswaardeketen inzichtelijk te maken.

Vier elementen

Naast een karakterisering van de bedrijfsbelangen is het van belang te realiseren dat bedrijfsbelangen niet de enige manier is waarop Gazprom aanwezig is in EU-27. Deze aanwezigheid is gebaseerd op 4 elementen: langetermijncontracten, directe en indirecte bedrijfsbelangen, asset swaps en politieke steun van lidstaten voor Gazprom in EU-27.

Figuur 2 4 elementen van de activiteiten van Gazprom op de EU-27 gasmarkt²¹

¹⁹ Energy Delta Institute website, *Course: International Gas Value Chain*, <http://www.energydelta.org/index.cfm?pid=314> (2007),

²⁰ Uwe Fip, *Cooperation between Gas Producers and Importers as a vehicle for enhancing Security of Supply* (Energy Dialogue Russia 26 mei 2007) slide 10,

Langetermijncontracten

Ten eerste vormen langetermijncontracten die Europese energiebedrijven met Gazpromexport hebben getekend de basis voor de aanwezigheid van Gazprom in EU-27. Naast een kleine Europese spotgasmarkt op de TTF (Nederland) en Zeebrugge hub (België) is het overgrote gedeelte van geïmporteerd gas in Europa afkomstig van langetermijncontracten. Deze contracten zijn *take-or-pay*²² en hebben een gemiddelde looptijd van 20 tot 35 jaar. Voor de liberalisering van de Europese gasmarkt waren deze contracten nationaal bepaald door middel van een *destination clause*, waarbij het gasbedrijf beloofde het gas niet aan een derde land door te verkopen. Als gevolg van de liberalisering van de Europese gasmarkten vanaf 1 juli 2007 zijn *destination clauses* verboden, maar de aard van de gascontracten blijft nog steeds nationaal bepaald. In nieuwe langetermijncontracten zijn steeds vaker bepalingen opgenomen die Gazprom de mogelijkheid geeft gas direct aan eindklanten te verkopen. Zo mag Gazprom vanaf 2010 direct 3 bcm per jaar verkopen aan de Italiaanse eindconsument.²³

Directe en indirecte bedrijfsbelangen

Ten tweede zorgen directe en indirecte bedrijfsbelangen van Gazprom in EU-27 ervoor dat Russisch gas in mid- en downstream in de handen van Gazprom blijft. De bedrijfsbelangen zijn voornamelijk, zoals ook te zien is in tabel 1, midstream *joint-ventures* met Europese energiebedrijven in de transport- en handelssector. Om zich downstream te ontwikkelen koopt en vestigt Gazprom in geliberaliseerde gasmarkten bedrijven op. Gazprom haar belangen in EU-27 kunnen een versnipperd beeld geven, maar deze komen in Rusland altijd samen bij één eigenaar; Gazprom. Deze versnippering is te zien in bijlage 2 bij de bedrijfsbelangen van Gazprom Germania, de 100% dochter van Gazprom export.

Asset swaps

Ten derde zijn asset swaps een veelgebruikt middel van Gazprom om in grote Europese gasmarkten met sterke 'nationale kampioenen' zich downstream te ontwikkelen. In een asset swap vindt tussen twee bedrijven een uitruil van bedrijfsbelangen plaats, waarbij het gezamenlijke doel is een zo groot gedeelte van de gaswaardeketen in bezit te krijgen of daar deelnemingen in te hebben. Aan de ene kant mist Gazprom in Europa een sterke downstream positionering waardoor het zijn eigen gas op de Europese gasmarkten niet direct aan de consument kan verkopen. Aan de andere kant missen Europese gasbedrijven grote upstream gasreserves, iets wat in Rusland in ruime mate aanwezig is. Bovendien worden ze geconfronteerd met dalende binnenlandse productie. In een samenwerkingspakket, de asset swap, wordt bijvoorbeeld midstream een *joint-venture* wordt opgezet door Gazprom en een Europees gasbedrijf. Downstream wordt toegelaten dat Gazprom gas af kan zetten en het Europese

²¹ Uwe Fip, *New Forms of Cooperation between Gas Producers and Importers* (Berlijn 23 mei 2007) slide 15,

²² *Take-or-pay* betekent dat de hoeveelheid te ontvangen gas vastgesteld is ondanks de vraag. Ook al wordt er 90% gebruikt, 100% wordt betaald,

²³ McNamara, Stephen, 'Gazprom extends Italian presence', in: *Energy Business Review* (28 november 2006),

energiebedrijf upstream deel kan nemen in de winning van Russisch aardgas. Deze uitruil versterkt de cohesie tussen gasbedrijven in de gaswaardeketen. De manier waarop het Italiaanse ENI en Gazprom samenwerken bij de Blue Stream en South Stream is een voorbeeld van een asset swap.

Politieke steun

Langetermijncontracten, bedrijfsbelangen en asset swaps zijn ingebed in de nationale politieke steun die een individuele Europese lidstaat Gazprom geeft. Het politieke klimaat ten opzichte van de eerste drie elementen is bepalend voor hun succes en impact. Zo worden langetermijncontracten voornamelijk gesloten aan de hand van intergouvernementele overeenkomsten die de regering van Rusland en de desbetreffende regering van de Europese lidstaat tekenen.²⁴ Politieke steun voor sterke energierelaties met Rusland is te vinden in landen zoals Duitsland, Frankrijk en Italië, waarbij Gazprom toegang wordt geboden tot de downstream gasmarkt. Politieke steun is afwezig in het Verenigd Koninkrijk, waarbij Gazprom in 2006 felle politieke tegenstand ondervond toen het interesse toonde in het overnemen van Centrica (moederbedrijf van British Gas).²⁵ Hiermee werd een mogelijke overname uitgesteld. Politieke steun is het overkoepelende element van Gazprom in EU-27, waarmee Gazprom de andere drie elementen beschermt.

De opbouw van de landenanalyse betreffende Gazprom in EU-27 moet gezien worden met twee brillen. De bovengenoemde vier elementen (langetermijncontracten, bedrijfsbelangen, asset swaps en politieke steun) laten de aanwezigheid van Gazprom in EU-27 zien. Als tweede bril geeft de gaswaardeketen het doel achter de toenemende activiteit van Gazprom in EU-27 aan. In de ambitie een maximalisering van de waarde in de gaswaardeketen te krijgen, tracht Gazprom alle delen van de gaswaardeketen in handen te krijgen, waarbij toegang tot de downstream Europese eindconsument het uiteindelijke doel is.

²⁴ - Gazprom website, *Business Strategy: Development Strategy*, <http://www.gazprom.ru/eng/articles/article8523.shtml> (2006),

- Burgas – Alexandroupolis oil pipeline project wordt ook onder een intergouvernementele overeenkomst gebouwd, <http://www.prometheusgas.gr/view.asp?pid=541&cid=27&sid=45&ssid=0&lang=1> (4 januari 2007),

²⁵ Richard Greenwood, 'Gazprom: Centrica acquisition would have implications beyond competition', in: *Energy Business Review* (27 april 2006),

Gazprom in EU-27 per individuele lidstaat

België

Gazprom kent een kleine aanwezigheid in België omdat het al haar gas uit Noorwegen en Nederland importeert. In 2006 leverde Gazprom 3,2 Bcm aan België op een totale consumptie van 22,7 Bcm (incl. Luxemburg). Vanwege het feit dat België via de Interconnector fysiek is verbonden met de lucratieve Britse gasmarkt (van Zeebrugge (België) naar Bacton (UK)), neemt de belangstelling van Gazprom in transport- en opslagcapaciteit in België toe. Belangen van Gazprom in België zijn beperkt tot een dochterbedrijf van Wingas die opereert in de transport- en tradingsector van de Belgische gasmarkt. Wingas GmbH Belgium s.p.r.l. / b.v.b.a. voorzag België in 2006 van 1 Bcm aan aardgas. Met het Belgische energiestaatsbedrijf Fluxys heeft Gazprom Export in juni 2006 een *Memorandum of Understanding* getekend. Doel van de samenwerking is het creëren van opslagcapaciteit in Poederlee (300 Mcm), waar Gazprom een 75% aandeel in krijgt. Poederlee wordt gebouwd voor de Belgische en Britse gasmarkt. Een vergunning voor Poederlee is echter nog niet afgegeven door de Belgische regering, vanwege de angst dat Gazprom door Poederlee een dominante positie op de Belgische gasmarkt zou krijgen.

Langetermijncontracten Gazprom:	<i>Looptijd</i>	<i>Jaarlijks Volume</i>	<i>% totale vraag (22,7 bcm in 2007)</i>					
Gazprom aan Belgische markt	?	300 Mcm (2006)	1,32%					
Gazprom bedrijfsactiviteiten:	<i>Actief sinds</i>	<i>% aandeel</i>	<i>Andere aandeelhouders</i>	<i>Prod</i>	<i>Supply / Trans</i>	<i>Trad</i>	<i>Distri</i>	<i>Ret</i>
<u>Directe Belangen:</u>								
(geen)								
<u>Belangen via Joint-Ventures:</u>								
Wingas GmbH: (35%) - Wingas GmbH Belgium s.p.r.l. / b.v.b.a.	begin 2003	100%	nvt		x	x		
Asset swaps:								
Politieke steun:								
Alexei Miller - Premier Guy Verhofstadt	2-mrt-07	- Promoten langetermijn en wederzijds aantrekkelijke cooperatie						

Bulgarije

Russisch gas wordt vanaf 1974 geëxporteerd naar de Bulgaarse republiek en heeft veruit het grootste aandeel van het geconsumeerde gas in Bulgarije. Bulgarije betreft nagenoeg 100% van zijn geïmporteerde gas uit Rusland. In 2006 werd door Gazprom 2,7 Bcm aardgas naar Bulgarije geëxporteerd, op een totaal van 4 Bcm in Bulgarije geconsumeerd gas. Gazprom is overwegend via haar joint-venture met Overgas, dochterbedrijf Topenergy en via Dexia-Bulgaria (WIEE en ook opererend in Roemenië) aanwezig in Bulgarije. Daarnaast is Bulgarije een transitland van Russisch gas naar Turkije, Griekenland en Macedonië, waarbij het jaarlijks 17,8 Bcm naar deze landen transporteerd. In samenwerking met Rosneft en Transneft heeft Gazprom plannen voor de aanleg van een oliepipeline van Burgas (Bulgarije) naar Alexandroupolis (Griekenland). De meeste recente ontwikkelingen betreffen Bulgarije in het Russisch-Italiaanse South Stream project, waarbij een tweede gaspijplijn door de Zwarte Zee vanaf Rusland in Constanta, Bulgarije in Europa aan zal komen. Hierna zal het €10 miljard project zijn weg vervolgen door Zuid-Oost Europa naar Baumgarten, Oostenrijk. Met de aanleg van een olie- en gaspijplijn zal Bulgarije een belangrijk transitland worden van Russisch olie en vooral gas.

Langetermijncontracten Gazprom:	<i>Looptijd</i>	<i>Jaarlijks Volume</i>	<i>% totale vraag (4 bcm in 2007)</i>					
Bulgargaz	1998 - 2010	1.4 bcm	35%					
Bulgargaz	2011-2030	3 bcm	75%					
ZMB GmbH	1995-?	600 mcm	15%					
Gazprom bedrijfsactiviteiten:	<i>Actief sinds</i>	<i>% aandeel</i>	<i>Andere aandeelhouders</i>	<i>Prod</i>	<i>Supply / Trans</i>	<i>Trad</i>	<i>Distri</i>	<i>Ret</i>
<u>Directe Belangen:</u>								
Overgas Inc. AD	jul-95	50%	Overgas Holding (50%)		x	x	x	x
Topenergy	1997	100%	nvt			x	x	
<u>Belangen via Joint-Ventures:</u>								
WIEH: (50%)								
- Dexia-Bulgaria OOD	aug-05	51%	Agropolychim (49%)		x	x		
Burgas-Alexandroupolis Pipeline Consortium: (51% samen met Rosneft en Transneft)								
- Burgas-Alexandroupolis oil pipeline	vanaf 2011	51%	Bulgarije (24,5%), Griekenland (24,5%)		x			
Asset swaps:								
Politieke steun:								
Alexey Miller - President Georgy Parvanov	18-dec-06		verdere cooperatie in de Russische gas toevoer- en transportsector					
Alexander Medvedev - Minister Economie / Energie Ovcharov	14-apr-06		bespreking betalingen van transport van Russisch gas via Bulgarije					

Cyprus

Gazprom kent via Gazprom Media momenteel één direct belang in Cyprus. Leadville Investments Ltd. is een investeringsmaatschappij die aandelen in Russische media bezit. Naast deze ene deelneming gaan vanwege het gunstige belastingklimaat in Cyprus, zo hoeft er geen belasting betaald te worden over het dividend van aandelen, echter wel verhalen de ronde over financiële constructies waar Gazprom indirect deelneming in heeft. Zo is één van de eigenaren van Eural Transgas dat operator van grote hoeveelheden Turkmeens gas naar Oekraïne, genaamd Highrock Holdings, geregistreerd in Cyprus. Eural Transgas wordt gezien als de intermediair van Gazprom in Oekraïne, die Itera vanaf 2003 uit de Oekraïense markt heeft gedrukt. Eural Transgas staat onder verdenking als criminele organisatie, omdat de Oekraïner Semion Mogilevich die gezocht wordt door de FBI, leiding geeft aan het bedrijf. Losstaand hiervan hebben Gazprom en Urals Energy PCL, geregistreerd in Cyprus, aangekondigd dat ze samen gaan werken in gas en pijplijnprojecten, inclusief de ontwikkeling van het Dulisminskoye olie- en gascondensaat veld.

Langetermijncontracten Gazprom	<i>Looptijd</i>	<i>Jaarlijks Volume</i>	<i>% totale vraag (0 bcm in 2007)</i>						
(geen)									
Gazprom bedrijfsactiviteiten:	<i>Actief sinds</i>	<i>% aandeel</i>	<i>Andere aandeelhouders</i>	<i>Prod</i>	<i>Supply / Trans</i>	<i>Trad</i>	<i>Distri</i>	<i>Ret</i>	
Leadville Investments Ltd.	2001	100%							
<i>Belangen via Joint-Ventures:</i>									
(geen)									
Asset swaps:									
Politieke steun:									

Denemarken

Denemarken is momenteel een netexporteur van aardgas. Voor de lange termijn, waarin dalende Deense gasproductie wordt voorzien, heeft Dong Energy (Denemarken) vanaf 2011 een 20-jarig contract gesloten met Gazprom voor de jaarlijkse levering van 1 bcm aan Russisch gas. Dong Energy en Wingas GmbH (65% BasF, 35% Gazprom) hebben daarnaast een akkoord gesloten tot een 13-jarige aardgas swap. Hierbij zal Dong Energy van 2007 tot 2017 5 bcm per jaar leveren aan Wingas UK. Als tegenprestatie zal Wingas in de periode 2010-2020 5 Bcm leveren aan Dong Energy in Noord-Duitsland. Daarnaast zal WIEH in de periode 2010-2020 0,7 Bcm aan Dong Energy leveren in Duitsland. Tenslotte participeert Wingas ook in de ontwikkeling van Deense aardgasvelden. Gazprom betitelt Dong Energy als een leidend Europees energiebedrijf waar ze graag mee samenwerken.

Langetermijncontracten Gazprom:	<i>Looptijd</i>	<i>Jaarlijks Volume</i>	<i>% totale vraag (11,5 bcm in 2007)</i>					
Dong Energy	2011-2030	1 bcm	8,7% (Via de NEGP voor Deense markt)					
Dong Energy - GMT (UK)	2011 - 2022	600 mcm	5,2% (Noors gas in handen van Dong Energy geleverd aan de Britse markt)					
Gazprom bedrijfsactiviteiten:	<i>Actief sinds</i>	<i>% aandeel</i>	<i>Andere aandeelhouders</i>	<i>Prod</i>	<i>Supply / Trans</i>	<i>Trad</i>	<i>Distri</i>	<i>Ret</i>
<u>Directe Belangen:</u>								
(geen)								
<u>Belangen via Joint-Ventures:</u>								
(geen)								
Asset swaps:								
Dong Energy - Wingas GmbH (gascontract)	2007-2020	<ul style="list-style-type: none"> - Dong Energy levert in de periode 2007-2017 5 bcm per jaar aan Wingas UK. - Wingas levert in de periode 2010-2020 5 bcm aan Dong Energy in Noord-Duitsland. - WIEH levert in de periode 2010-2020 0,7 bcm aan Dong Energy in Duitsland. 						
Politieke steun:								

Duitsland

Duitsland is na het Verenigd Koninkrijk de tweede gasmarkt in Europa en consumeerde in 2007 115 Bcm aan aardgas. 34,4 Bcm (29,9%) van dit geconsumeerde gas was afkomstig van Gazprom. De belangen van Gazprom in Duitsland lopen via 100% dochter Gazpromexport, die op haar beurt weer 100% eigenaar is van **Gazprom Germania GmbH**. Gazprom Germania GmbH heette oorspronkelijk **Zarubezhgaz-Erdgashandel-Gesellschaft mbH (ZZG)** en is vanaf 1990 actief op de Duitse markt (naam is in 2006 veranderd). In samenwerking met **BasF**, onder haar 100% dochter **Wintershall**, heeft Gazprom verschillende gaspijplijnen naar Duitsland (STEGAL, VEDAL, MIDAL, YAGAL) gebouwt. De pijplijnen en andere activiteiten zijn uiteindelijk ondergebracht bij de *Joint Venture Wingas* (65% Wintershall en 35% Gazprom). Daarnaast werkt Gazprom, onder andere d.m.v. een asset swap, intensief samen met **E-On Ruhrgas** waarbij E.On een 6,5% belang heeft in Gazprom en deze op zijn beurt verdere toegang krijgt tot de Duitse gasmarkt. Uiting van de intensieve Duits-Russische samenwerking is de in 2005 opgestarte Nord Stream (NEGP), waarin Gazprom (51%), Wintershall (20%) en E.On (20%) en sinds kort de Nederlandse Gasunie (9%) in deelnemen. Wintershall, E.On Ruhrgas en VNG zijn alle drie strategische partners van Gazprom (op een totaal van 8 partners).

Langetermijncontracten Gazprom:	<i>Looptijd</i>	<i>Jaarlijks Volume</i>	<i>% totale vraag (115 bcm in 2007)</i>					
BEB	1984 - 2009	1,8 bcm	1,6%					
E.On Ruhrgas AG	1984 - 2035	21,5 bcm	18,7%					
E.On Ruhrgas AG	2000 - 2009	1,4 bcm	1,2%					
E.On Ruhrgas AG	2009-2020	8 bcm	7,0%					
E.On Ruhrgas AG	2011-2035	4 bcm	3,8% (Nord Stream)					
TG	1984 - 2009	0,6 bcm	0,5%					
VNG	1994 - 2014	7 bcm	6,1%					
Wingas / WIEH	2005 - 2030	20 bcm	17,4%					
Wingas	2011 - 2035	9 bcm	7,8% (Nord Stream)					
Gazprom bedrijfsactiviteiten:	<i>Actief sinds</i>	<i>% aandeel</i>	<i>Andere aandeelhouders</i>	<i>Prod</i>	<i>Supply / Trans</i>	<i>Trad</i>	<i>Distri</i>	<i>Ret</i>
<i>Directe Belangen:</i>								
ZMB GmbH	28-07-93	100%	-	x	x	x	x	x
Zarubezhgaz-Erdgashandel-Gesellschaft mbH (ZZG)	1990	100%	-		x	x	x	x
Gerogas		51%	E.On Ruhrgas (51%)			x		
Wintershall Erdgas Handelshaus GmbH & Co KG (WIEH)	1990	50%	Wintershall (50%)		x	x	x	x
DITGAS Handelshaus GmbH		49%	DaimlerChrysler (51%)			x		
Wingas GmbH	1993	35%	Wintershall (65%)	x	x	x	x	
Centrex Beteiligungs GmbH		38%					x	
Verbundnetz Gaz (VNG) AG		5,26%	EWE (47,9%), VNG (25,8), Wintershall (15,8%), EEG (5,7%)			x	x	x
Erdgas Mobil GmbH & Co KG		4,5%	Aandeelhouders van 4,5%					
SOVAG (Duits verzekeringsbedrijf met gespecialiseerd in Rusland, B++ rating)		?	Ingosstrakh VAG (?)					
<i>Belangen via Joint-Ventures:</i>								
ZMB GmbH: (100%)								
- ZMB mobil GmbH		100%	-			x	x	
- Agrogaz GmbH		100%	-		x	x		
Wingas GmbH: (35%)								
- Wingas Transport GmbH & Co KG		100%	-		x			
- Wingas Transport Beteiligungs GmbH		100%	-		x			
- Eurohub GmbH		16,7%	(Gasunie 33,3%, Wintershall 10,8%), E.On (16,7%), BEB (5,8%), Statoil (16,6%)		x	x		

Asset swaps: (enkele voorbeelden)		
E.On Ruhrgas - Gazprom	1997	- E.On kan 6,5% aandelen kopen in Gazprom
	13-07-06	- E.On krijgt een 25% -1 aandeel in Severneftegazprom. (ontwikkelaar Yuzhno-Russkoye gasveld) - Gazprom krijgt een aandeel in E.ON Fuldgaz Storage and E.ON Fuldgaz Trade (ieder 50%-1) en 25% +1 in E.ON Hungaria + extra compensatie. (Hongaarse belangen van E.ON) - E.On belangen in het Verenigd Koninkrijk (Powergen) worden nu ook meegenomen in de onderhandelingen
Wintershall - Gazprom	1-07-03	- <i>Joint Venture</i> Achimgaz (50% Wintershall / 50% Gazprom) voor de ontwikkeling van Urengoyskoye-veld
	14-06-06	- Wintershall krijgt een 25% -1 aandeel in Severneftegazprom. (ontwikkelaar Yuzhno-Russkoye gasveld) - Gazprom mag zijn aandeel in Wingas verhogen van 35% naar 50%-1
Politieke steun:		
President Poetin - Oud-bondkanselier Schröder	8-09-05	- Poetin en Schröder tekenen aanleg Nord Stream (NEGP)
	24-10-05	- Duitse regering biedt de Nord Stream een krediet van €1 miljard. (politieke steun)
	10-12-05	- De afgetreden kanselier Schröder wordt Voorzitter van de Raad van Bestuur van de Nord Stream

Estland

Estland kent geen gasreserves en importeert 100% van haar gasconsumptie vanuit Rusland. In 2007 werd door Gazprom voor 1 bcm aardgas geëxporteerd naar twee fabrieken: AS Eesti Gaas, het oude gasstaatsbedrijf welke nu handen is van een Gazprom, E-On, Fortum en Itera, en AS Nitrofert, een fabriek dat kunstmest produceert. Saillant detail is dat de eigenaar van AS Nitrofert, Dmitry Firtash, ook eigenaar is van Highrock Holdings uit Cyprus, welke ook mede-eigenaar is van Eural Transgas. De prijs van aardgas in Estland is o.a. als gevolg van de toetreding van Estland tot de Europese Unie in 3 jaar door Gazprom marktconform gemaakt. Waar in 2005 de gasprijs van 1000 m3 \$82 bedroeg, was deze in 2006 \$120 en in 2007 opgelopen tot \$260. De gasprijs in Estland betaald in 2007 komt grofweg overeen met de gasprijs in Duitsland. Kritiek is er op deze marktconforme prijzen, omdat ondanks dat de transportkosten naar West-Europa veel hoger zijn, terwijl dit niet te zien is in de gasprijs. Als mogelijkheid tot diversificatie van de aardgasportfolio wordt Noorwegen genoemd.

Langetermijncontracten Gazprom:	<i>Looptijd</i>	<i>Jaarlijks Volume</i>	<i>% totale vraag (1 bcm in 2007)</i>						
AS Eesti Gaas en AS Nitrofort	nvt	afgesteld op vraag	100%						
Gazprom bedrijfsactiviteiten:	<i>Actief sinds</i>	<i>% aandeel</i>	<i>Andere aandeelhouders</i>		<i>Prod</i>	<i>Supply / Trans</i>	<i>Trad</i>	<i>Distri</i>	<i>Ret</i>
<i>Directe Belangen:</i>									
AS Eesti Gaas		37,02%	E-On (33,66%), Fortum (17,72%), Itera (9,85%), Overig (1,75%)			x	x	(x)	x
AS EG Võrguteenus (100% dochter Eesti Gaas)		37,02%	idem					x	
<i>Belangen via Joint-Ventures:</i>									
(geen)									
Asset swaps:									

Politieke steun:

Politiek staan Estland en Rusland momenteel op gespannen voet, waarbij de discussie om het beeld van de eeuwige Russische soldaat en het diensgevolge stalken van de Estlandse ambassadeur in Moskou door de jeugdbeweging Nasji nog vers in het geheugen staat.

Finland

In 1971 tekenden Finland en de Sovjet-Unie het eerste langetermijncontract van 1,4 Bcm per jaar, waarbij het gas in 1974 daadwerkelijk ging stromen. In de daarop volgende 30 jaar heeft Finland ruim 75 Bcm aan Russisch gas ontvangen. Gezien het feit dat Finland geen eigen productie van aardgas heeft, is Finland voor 100% van haar gasconsumptie afhankelijk van Gazprom. In 2007 exporteerde Gazprom 5 Bcm naar Finland. Gazprom levert vanaf 2008, in een nieuw langetermijncontract met Gasum, jaarlijks 6 Bcm aardgas. Dit is een toename van 15% ten opzichte van de huidige Finse. Fortum Oy is als 'nationale kampioen' een partner van Gazprom en was tot voor kort een deelnemend bedrijf in de ontwikkeling van het Shtockman-veld. Op de Finse gasmarkt kent Gazprom traditioneel het alleenrecht en deze situatie zal gezien het nieuwe langetermijncontract met Gasum niet snel veranderen.

Langetermijncontracten Gazprom:	<i>Looptijd</i>	<i>Jaarlijks Volume</i>	<i>% totale vraag (5 bcm in 2007)</i>					
Gasum Oy	1996 - 2024	6 bcm	120,0%					
Gazprom bedrijfsactiviteiten:	<i>Actief sinds</i>	<i>% aandeel</i>	<i>Andere aandeelhouders</i>	<i>Prod</i>	<i>Supply / Trans</i>	<i>Trad</i>	<i>Distri</i>	<i>Ret</i>
<u>Directe Belangen:</u>								
North Transgas Oy (constructie gaspijplijnen)	17-mei-05	100%	-		x			
Gasum Oy	1994	25%	Fortum (31%) Finse staat (24%) E.On (20%)		x	x	x	
<u>Belangen via Joint-Ventures:</u>								
(geen)								
Asset swaps:								

Politieke steun:

Naast geografische nabijheid van goedkoop Russisch gas heeft de dreiging van Russificering van Finland tijdens de Sovjet-periode voor een grote afhankelijkheid van Russisch gas gezorgd.

Frankrijk

De gassamenwerking tussen Frankrijk en Rusland stamt uit 1976 toen Gazprom Russisch gas aan Gaz de France verkocht. Gaz de France is één van de acht strategische partners van Gazprom. In 2003 leverde Gazprom 10,7 Bcm aan zijn Franse partner, in 2004 13,3 Bcm, in 2005 13,1 Bcm en in 2006 13 Bcm. Gezien de nieuwe langetermijncontracten tussen Gaz de France en Gazprom zal het volume, met de bouw van de Nord Stream en Shtockman, alleen maar toenemen. Gaz de France en Gazprom hebben in Frankrijk de *Joint Venture* AO Fragaz opgezet, dat handelt in aardgas en materiaal voor de aanleg en onderhoud van gasinfrastructuur verkoopt. De langdurige samenwerking tussen Gaz de France en Gazprom creëert een sterke energieband tussen Frankrijk en Rusland. Wellicht als gevolg van deze sterke relatie heeft het Franse energiebedrijf Total als enige een aandeel (25%-1) in de ontwikkeling van het Shtockmanveld gekregen. Er gaan geruchten dat Frankrijk Gazprom als gevolg van de deelneming van Total in Shtockman een aandeel wil geven in de mogelijke combinatie Gaz de France - Suez. Met de oprichting van GMT France SAS poogt Gazprom direct toegang te krijgen tot de Franse gasconsument.

Langetermijncontracten Gazprom:	<i>Looptijd</i>	<i>Jaarlijks Volume</i>	<i>% totale vraag (56,9 bcm in 2007)</i>						
Gaz de France	1976 - 2030	4 bcm	7%						
Gaz de France	1984 - 2030	8 bcm	14%						
Gaz de France	2010 - 2030	2,5 bcm	4,4% (Nord Stream)						
Gazprom bedrijfsactiviteiten:	<i>Actief sinds</i>	<i>% aandeel</i>	<i>Andere aandeelhouders</i>		<i>Prod</i>	<i>Supply / Trans</i>	<i>Trad</i>	<i>Distri</i>	<i>Ret</i>
<i>Directe Belangen:</i>									
AO Fragaz		50%	Gaz de France (50%)			x	x		
<i>Belangen via Joint-Ventures:</i>									
ZMB GmbH en GMT (UK): (100%) - Gazprom Marketing & Trading France SAS	2005	100%					x		(x)
Asset swaps:									
Gaz de France - Gazpromexport	vanaf 2008		- Gazprom verlengt lange-termijn contract tot 2030 voor 12 bcm met een extra 2,5 bcm per jaar via de Nord Stream - Gazprom mag Russisch gas (1,5 bcm/j) direct verkopen aan Franse consumenten						
Politieke steun:									
President Poetin - Bondskanselier Merkel - President Chirac	13-9-2006		- bespreking in Compiègne, Frankrijk betreffende Europees energiebeleid en Nord Stream, - aangekondigd dat Shtockman-voorraden via pijplijn en Nord Stream naar Europa gaan.						

Griekenland

Griekenland kent een kleine eigen gasproductie die 20% van de Griekse consumptie dekt. Ongeveer 80% van de gasconsumptie wordt verzorgd door importen. In 2006 leverde Gazpromexport 2,7 Bcm aan Russisch gas aan Griekenland. Deze gasleveringen worden onder een intergouvernementele overeenkomst tussen Griekenland en Rusland uit 1987 geregeld. De gascontracten van oorspronkelijk Soyuzgazexport en nu Gazpromexport worden ook geregeld onder bovenstaande overeenkomst. Het Griekse staatsenergiebedrijf DEPA is de monopolist op de import van Russisch gas. Om de gasleveringen te faciliteren hebben DEPA en Gazprom in 1991 de *Joint Venture* Prometheus Gas S.A. opgezet. Prometheus ontvangt via DEPA haar Russische gas. Dochterbedrijven van Prometheus zijn of ontwikkelaars van gas- en electriciteitsinfrastructuur of een vehikel (zoals Marina Zeas S.A.) van de andere aandeelhouders van Prometheus, de Copelouzos Group.

Langetermijncontracten Gazprom:	<i>Looptijd</i>	<i>Jaarlijks Volume</i>	<i>% totale vraag (4,8 bcm in 2007)</i>					
DEPA	1997 - 2016	2,8 bcm	58,3%					
DEPA	2016 - 2040	7 bcm						
Gazprom bedrijfsactiviteiten:	<i>Actief sinds</i>	<i>% aandeel</i>	<i>Andere aandeelhouders</i>	<i>Prod</i>	<i>Supply / Trans</i>	<i>Trad</i>	<i>Distri</i>	<i>Ret</i>
<i>Directe Belangen:</i>								
Prometheus Gas S.A.	1991	50%	Copelouzos Group (50%)		x	x		
<i>Belangen via Joint-Ventures:</i>								
Prometheus: (50%)								
- Marina Zeas S.A.	-	>50%	Emporiki bank (?)					
- Europrom Telecommunications	2002	45%	Eurocom (Israël) (55%)					
- ENELCO S.A.	1999	25%	ENEL Investment holding B.V (75%)		x			
- NACO S.A.	2002	25%	EK EAD (50%), DAMCO Energy S.A (25%)			x	x	
Burgas-Alexandroupolis Pipeline Consortium: (51% samen met Rosneft en Transneft)								
- Burgas-Alexandroupolis oil pipeline	vanaf 2011	51%	Bulgarije (24,5%), Griekenland (24,5%)		x			
Asset swaps:								
Politieke steun:								
Alexey Miller - Premier Karamanlis	11-apr-07	Bespreking betreffende de uitkomst van verlenging van de levering van Russisch gas aan Griekenland tot 2040.						

Hongarije

Hongarije produceerde in 2004 zelf 2,6 Bcm aan aardgas en voorzag zichzelf daarmee in 16% van haar totale aardgasproductie. MÖL en Winstar zijn de enige Hongaarse gasproducenten. Voor de andere 84% van haar aardgas is Hongarije afhankelijk van import van Russisch gas. In 2006 exporteerde Gazprom 8,8 Bcm naar Hongarije. Nationale kampioen MÖL en de E.On / Centrex (Gazprom) *Joint Venture* Panrusgáz zijn de enige importeurs van het Russische gas. De Hongaarse aardgasmarkt werd in 2004 gedeeltelijk geliberaliseerd, waarbij 70% van de retailmarkt beschikbaar kwam. De 6 regionale distributeurs van aardgas kwamen in 2004 in buitenlandse handen van voornamelijk E.On en Gaz de France. Toetreding van Gazprom op de Hongaarse markt naast PanRusgáz stuit op sterke politieke tegenstand. Zo werd tijdens de gedeeltelijke liberalisering van MÖL door de Hongaarse regering voorkomen dat Gazprom deelneming nam in MÖL. Geruchten gaan dat Gazprom via de investeringmaatschappij Milford Holdings deelnemingen in TVK (13,5%) en BorsodChem (25%) heeft gekocht om zo een betere toegang te krijgen tot de Hongaarse markt. Via een asset swap met E.On betreffende het Yuzhno Russkoye gasveld, neemt Gazprom in de toekomst deelnemingen in de regionale distributeur Fuldgaz en in E.ON Hungaria. In haar ambitie dé hub van Russisch gas in Centraal-Europa te worden is Hongarije momenteel via MÖL aan het samenwerken met Gazprom betreffende de South Stream, die een concurrentie is van de EU gesteunde Nabucco pijplijn. Ondanks de geringe aanwezigheid van Gazprom in Hongarije is de invloed van Russisch gas door E.On, Gaz de France en ENI in Hongarije groot.

Langetermijncontracten Gazprom:	<i>Looptijd</i>	<i>Jaarlijks Volume</i>	<i>% totale vraag (16,2 in 2007)</i>					
MÖL / PanRusgáz	1997 - 2017	8,8 bcm	61% (vanaf 2011 11,5 bcm)					
Gazprom bedrijfsactiviteiten:	<i>Actief sinds</i>	<i>% aandeel</i>	<i>Andere aandeelhouders</i>	<i>Prod</i>	<i>Supply / Trans</i>	<i>Trad</i>	<i>Distri</i>	<i>Ret</i>
<u>Directe Belangen:</u>								
AO PanRusgáz	1994	40%	E.On (50%), Centrex Hungaria Zrt. (10%)		x	x		
DKG-East Co. Inc.		38%						
<u>Belangen via Joint-Ventures:</u>								
Centrex Europe Energy & Gas AG: (100% dochter van ZAO Gazprombank) - Centrex Hungaria Rt.		100%					x	
Asset swaps:								
E.On Ruhrgas - Gazprom	1997 13-07-06		- E.On krijgt een 25% -1 aandeel in Severneftegazprom. (ontwikkelaar Yuzhno-Russkoye gasveld) - Gazprom krijgt een aandeel in E.ON Fuldgaz Storage and E.ON Fuldgaz Trade (ieder 50%-1) en 25% -1 in E.ON Hungaria + extra compensatie. (Hongaarse belangen van E.ON)					
Politieke steun:								
President Poetin - Minister President Ferenc Gyurcsany	22-mrt-07		- Onderhandelingen betreffende verlenging Blue Steam / South European Gas Pipeline (SEGP), - Keuze afhankelijk van Hongaarse deelname aan de EU-gesponsorde Nabucco-pijplijn, - Poetin maakte excuses voor de inval van het Rode Leger in 1956, - Poetin retoureerde een in 1945 door het Rode Leger gestolen boekencollectie.					

Ierland

Gazprom kent in Ierland geen directe of indirecte bedrijfsbelangen en voorziet het eiland niet van Russisch gas. Er gaan echter wel geruchten dat een investeringsmaatschappij genaamd Milford Holdings Ltd. in naam van Gazprom op de Hongaarse gasmarkt aandelen heeft aangekocht (zie Hongarije). Omdat dit niet verder te verifiëren is, blijven het niet meer dan geruchten.

Italië

In 2006 bedroegen de leveringen van Gazprom aan Italië 32,5 Bcm, wat 34% van de totale Italiaanse aardgasconsumptie inhield. Na E.On en BasF (Wintershall) is het Italiaanse energiebedrijf ENI het meest actief met Gazprom betrokken op het gebied van *Joint Ventures* en asset swaps. Zo heeft Gazprom samen met ENI de Blue Stream aangelegd en krijgt Gazprom in ruil voor een omvangrijk langetermijncontract toegang tot de Italiaanse gasconsument. Vanaf 2008 mag Gazprom via een partner 3 Bcm van Russisch gas direct op de Italiaanse gasmarkt verkopen. Hoogtepunt van verstrengeling van bedrijfsbelangen is de verkoop van Yukos. ENI en ENEL kochten via een veiling op 4 april voor \$5,83 miljard Yukos' belangen, inclusief Yukos' 20% aandeel in Gazpromneft. Voor de veiling was afgesproken dat ENI/ENEL deze belangen in 2 jaar aan Gazprom zou doorverkopen voor \$3,7 miljard. Als tegenprestatie krijgen ENI en ENEL in de upstream gasmarkt een 49% aandeel in het Russische Arcticgaz en Urengoil, waarin Gazprom dan een 51% deelneming neemt. Tenslotte gaan Gazprom en ENI samen een tweede gaspijplijn door de Zwarte Zee van 30 bcm ontwikkelen. De South Stream moet Europa en Gazprom een extra aanvoeroute geven van Russisch gas.

Langetermijncontracten Gazprom:	<i>Looptijd</i>	<i>Jaarlijks volume</i>	<i>% totale gasmarkt (94,6 bcm in 2007)</i>					
ENI (Snam)	1974 - 2035	27,5 bcm	29,6%					
ENEL	2005 - 2025	3 bcm	3,2%					
Gazprom bedrijfsbelangen:	<i>Actief sinds</i>	<i>% aandeel</i>	<i>Andere aandeelhouders</i>	<i>Prod</i>	<i>Supp / Trans</i>	<i>Trade</i>	<i>Distri</i>	<i>Ret</i>
<u>Directe belangen:</u>								
Promgaz SPA		50%	ENI (50%)				x	x
Volta SPA		49%	Edison (51%)		x	x		
<u>Belangen via Joint Venture:</u>								
ZMB (100%) --> Central Energy Italien Gas Holding AG (66,67%) - Central Energy Italia SPA		100%	-					
Assets swaps:								
ENI - Gazprom	28-6-1905	- ENI tekent een lange-termijn contract tot 2035 van 22 bcm per jaar, - ENI mag overgaan tot de aankoop van belangen op de Russische energiemarkt (blokken Yukos), - Gazprom mag per jaar 3 bcm (vanaf 2010) direct op de Italiaanse gasmarkt verkopen. (inclusief Gazprom billing).						
ENI/ENEL - Gazprom	4-4-2007	- ENI/ENEL mogen voor \$5,83 miljard belangen kopen in delen Yukos tijdens veiling, - Gazprom koopt binnen 2 jaar deze belangen (vooral 20% in Gazpromneft) voor \$3,7 miljard van ENI/ENEL, - ENI/ENEL mogen een 49% aandeel kopen in de Russische productiebedrijven Arcticgaz en Urengoil.						
Gas Plus SPA - Gazprom	1-8-2007	- Gas Plus krijgt toegang tot extra Gazprom pijplijn capaciteit, - Gazprom krijgt toegang tot opslagcapaciteit Gas Plus.						
Politieke steun:								
President Poetin - Minister President Romano Prodi	14-3-2007	- Handelsreis van Poetin voor bilaterale economische overeenkomsten, - Bevestiging ENI en Gazprom's strategische partnerschap (getekend in november 2006)						
	22-6-2007	- Quote Prodi: "Eni-Gazprom agreement shows move toward secure, sustainable and dependable energy supplies"						

Letland

Als Sovjet erfenis is Letland van oudsher een afnemer van Russisch gas. Letland produceert net als de andere Baltische staten geen aardgas en is daardoor voor 100% in haar gasvoorziening afhankelijk van Gazprom. In 2006 bedroeg de import vanuit Rusland 1,4 Bcm. Sinds een aantal jaren verhoogd Gazprom de gesubsidieerde prijzen in landen van de voormalige Sovjet-Unie naar meer marktconforme prijzen. Eind 2006 verhoogde Gazprom de gasprijs van aardgas van \$105 naar \$135 per 1000m³. Tijdens de liberalisering van de Letse gasmarkt is vanaf 2001 door middel van het Gas Market Liberalisation Concept het staatsbedrijf AO Latvijas Gaze en de opslagfaciliteit Inculkalns (4,4 bcm) respectievelijk voor het grootste gedeelte en in zijn geheel overgenomen door E.On, Gazprom en Itera.

Langetermijncontracten Gazprom:	<i>Looptijd</i>	<i>Jaarlijks volume</i>	<i>% totale vraag (2 bcm in 2007)</i>					
AO Latvijas Gaze	nvt	afgestemd op vraag	100%					
Gazprom bedrijfsbelangen:	<i>Actief sinds</i>	<i>%</i>	<i>Andere aandeelhouders</i>	<i>Prod</i>	<i>Supp / Trans</i>	<i>Trade</i>	<i>Distri</i>	<i>Ret</i>
<i>Directe belangen:</i>								
AO Latvijas Gaze		34%	E.ON (47,5%), Itera (16%), overig 2,5%		x	x	x	x
Inculkalns Storage Facility		?	E.ON (?), Itera (?)		x			
<i>Belangen via Joint Venture:</i>								
<i>Assets swaps:</i>								
<i>Politieke steun:</i>								

Litouwen

Net als Estland en Letland is Litouwen als voormalige republiek van de Sovjet-Unie voor 100 % afhankelijk van Russisch gas. Litouwen is daarnaast als buurland van de Kaliningrad verantwoordelijk voor het gastransport naar deze Russische provincie, waarvoor jaarlijks 1,05 bcm in een langetermijncontract is vastgelegd. Vanaf de liberalisering van de Litouwse gasmarkt in 2004 (samen met de EU-toetreding) is de prijs van aardgas gestegen van rond de \$100 in 2004 naar \$202 in 2007, wat nog steeds 25-30% lager is dan de gasprijzen in West-Europa. In 2003 heeft Gazprom samen met E.On een meerderheidsbelang (allebei rond de 37,5%) genomen in oud-staatsbedrijf Lietuvos Dujos en later in Dujotekana, waarmee het de complete Litouwse gasafzetmarkt in handen kreeg. Deze controle blijkt ondermeer uit het feit dat elk van de twee bedrijven van Gazprom een afzetquota heeft gekregen, waarmee Lietuvos Dujos 62% en Dujotekana 38% van de Litouwse gasmarkt voorzien(2005).

Langetermijncontracten Gazprom:	<i>Looptijd</i>	<i>Jaarlijks volume</i>	<i>% totale vraag (3,5 bcm in 2007)</i>						
Stella Vitae	nvt	afgestemd op vraag	100%						
Gazprom bedrijfsbelangen:	<i>Actief sinds</i>	<i>%</i>	<i>Andere aandeelhouders</i>	<i>Prod</i>	<i>Supp / Trans</i>	<i>Trade</i>	<i>Distri</i>	<i>Ret</i>	
<u>Directe belangen:</u>									
Kauno Termofikacijos Elektrinė UAB		99%	electriciteitsproductie						
Dujotekana UAB		51%	?		x	x	x	x	
Lietuvos dujos UAB	2003	37,1%	E.On (38,9%), Litouwse regering (17,7%), overig (6,3%)		x	x	x	x	
Stella Vitae		30%	?			x			
<u>Belangen via Joint Venture:</u>									
(geen)									
Assets swaps:									
Politieke steun:									

Luxemburg

De belangen van Gazprom in Luxemburg beperken zich tot een *Memorandum of Understanding* met het gasstaatsbedrijf Soteg SA en een overeenkomst waarbij Gazprom Marketing & Trading Ltd (GMT) samen met Soteg SA in Duitsland energiecentrales gaat bouwen. De opzet is om aan de hand van een *Joint Venture* (50/50) in 2010 in Eisenhüttenstadt een Combined-Cycle Plant (CCP) met een capaciteit van 800 Mw te gaan bouwen. De elektriciteit zal onder langetermijncontracten verkocht worden via een te vestigen *Joint Venture* en GMT in het Verenigd Koninkrijk.

Malta

Gazprom kent in Malta geen directe of indirecte bedrijfsbelangen en voorziet Malta niet van Russisch gas.

Nederland

Nederland is momenteel een netexporteur van aardgas en dankt deze positie aan het voorzichtig gebruik van het Groningengas en haar succesvolle kleine veldenbeleid. Om op de lange termijn de Nederlandse energievoorzieningszekerheid veilig te stellen is Nederland sinds een aantal jaar gas aan het importeren, waaronder uit Rusland. In 2006 bedroeg de import van Russisch gas 4,7 bcm, wat het een marktaandeel van 12% op de Nederlandse gasmarkt gaf. Bedrijfsbelangen van Gazprom zijn momenteel in Nederlands voornamelijk gevestigd vanwege het gunstige belastingklimaat voor buitenlandse bedrijven. Hierdoor is de Blue Stream operator in Nederland gevestigd. Gazexport Ltd. (100%), Wingas (35%) en ZMB (100%) zijn wel aanwezig als shippers op de Nederlandse wholesalemarkt. Gasunie heeft in het najaar van 2007 met Gazprom een contract gesloten om over te gaan tot een asset swap, waarbij Gasunie een 9% aandeel verwerft in de Nord Stream en Gazprom een 9% aandeel krijgt in de Balgzand (NL) - Bacton (VK) pijplijn (BBL). Deze asset swap versterkt de positie van Noord-Nederland als potentiële aardgasrotonde van Noordwest-Europa aanzienlijk.

Langetermijncontracten Gazprom:	<i>Looptijd</i>	<i>Jaarlijks volume</i>	<i>% totale vraag (102,4 bcm in 2007)</i>					
GasTerra	2001 - 2025	4,5 bcm	4,4%					
Gazprom bedrijfsbelangen:	<i>Actief sinds</i>	<i>%</i>	<i>Andere aandeelhouders</i>	<i>Prod</i>	<i>Supp / Trans</i>	<i>Trade</i>	<i>Distri</i>	<i>Ret</i>
<u>Directe belangen:</u>								
Gazprom Finance BV		100%	Investeringen					
Gazprom Libya BV		100%						
Peter-Gaz BV		51%	Heerema Oil and Gas Development (49%)			x		
BSPC (Blue Stream Pipeline Company BV)		50%	ENI (50%)		x			
BSPC (Blue Stream Special-Purpose Company)		50%	ENI (50%)		x			
Slovak Gas Holding B.V.		33%	E.On (33%), Gaz de France (33%)					
<u>Belangen via Joint Venture:</u>								
(geen)								
Assets swaps:								
Gasunie - Gazprom (nog niet afgerond)	7-4-2006	<ul style="list-style-type: none"> - Gasunie 9% aandeel in de Nord Stream van de Duitse aandeelhouders Wintershall en E-On Ruhrgas, - Gasunie kan ambitie in de creatie van een gasrotonde in Noord-Nederland aan de hand van de steun van Gazprom realiseren, - Gazprom kan een aandeel van minstens 9% kopen in de BBL-pijplijn van Nederland naar Engeland, - Gazprom krijgt toegang tot de Nederlandse consumentenmarkt. 						
Politieke steun:								
Alexander Medvedev - Laurens Jan Brinkhorst	12-4-2006	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Asset Swap</i> tussen Gazprom (Nord Stream) en Gasunie (BBL-pijplijn), waarbij Gasunie 9% deelname in de Nord Stream krijgt - NV Nederlandse Gasunie, Gasterra BV en Royal Dutch Shell worden betrokken in toekomstige besprekingen betreffende Nederlands-Russische gasrelaties. (Shell in Yamal?) 						

Oostenrijk

Oostenrijk is een strategisch gelegen Centraal-Europees land dat samen met Polen en Slowakije het grootste gedeelte van de transport van Russisch gas naar de rest van de Europese markt verzorgt. In 1968 ontving Oostenrijk als eerste in Europa Russisch gas via een 20 jarig langetermijncontract met Gazprom. In 2006 exporteerde Gazprom 6,6 Bcm naar de Oostenrijkse gasmarkt. Russisch gas had daarmee in 2006 een 66% aandeel in de Oostenrijkse gasvoorziening. Daarnaast is in 2006 ook het langetermijncontract van Russisch gas in Oostenrijk verlengd tot 2027, waarbij Econgas en GWH (75%) 75% van dit contract direct mogen verkopen aan Oostenrijkse gasconsument. Bedrijfsbelangen van Gazprom in Oostenrijk zijn omvangrijk en variëren van bankzaken en investeringen via Centrex tot directe afzet bij de consument via GWH en grootschalige gasopslag via Heidag USG. Daarnaast gaan geruchten dat Gazprom veel invloed heeft op private aandeelhouders van ÖMV met een aandeel kleiner dan 5% (in totaal 50,9%), waardoor het een krachtige stem heeft in de bedrijfsvoering van dit in Oostenrijk dominante gasbedrijf. Daarnaast is Gazprom volgens The Times haar positie in Oostenrijk aan het consolideren door 50% van de Central European Gas Hub (CEGH) te gaan kopen van ÖMV. CEGH is de operator van Baumgarten, het ontvangstation van gas uit EU-project Nabucco. Gazprom zou zich met deze aankoop in alle takken van de Oostenrijkse gaswaardeketen vestigen.

Langetermijncontracten Gazprom:	<i>Looptijd</i>	<i>Jaarlijks volume</i>	<i>% totale vraag (10,5 bcm in 2007)</i>						
ÖMV Gas International (25%), Econgas en GWH (75%)	1984 - 2027	6,9 bcm	66,0%						
ÖMV	2007 - 2027	4,4 bcm	41,9%						
Gazprom bedrijfsactiviteiten:	<i>Actief sinds</i>	<i>%</i>	<i>Andere aandeelhouders</i>		<i>Prod</i>	<i>Supp / Trans</i>	<i>Trade</i>	<i>Distri</i>	<i>Ret</i>
<i>Directe belangen:</i>									
GWH - Gas und Warenhandels GmbH (Gazprom (50%), Centrex (25%))		75%	ÖMV (25%)						
Gesellschaft für Hochleistungselektrolyseure zur Wasserstoffherzeugung		50%	?		x		x		
Joint Venture Heidag Underground Gas Storage (UGS 2,4 bcm)	24-mei-07	33%	RAG (33%), Wingas GmbH (33%)				x		
<i>Belangen via Joint Venture:</i>									
Centrex Europe Energy & Gas AG: (100%)									
- Central ME Energy & Gas AG		100%	-		x			x	
- CEA Centrex Energy & Gas AG		100%	-					x	
- Centrex Gashandels & Vertriebs GmbH		100%	-					x	
- Central Energy Ungarn Gas Holding AG		100%			x				
- Central Energy Italien Gas Holding AG		41,60%	ZMB GmbH (25,1%), Bruno Mentasti Granelli (33,33%)						
- ZMB Gasspreicher Holding GmbH		33,33%	ZMB GmbH (66,67%)				x	x	
ZMB GmbH: (100%)									
- ZGG Zarubezhgazneftchim Trading GmbH		100,00%						x	
- ZMB Gasspreicher Holding GmbH		66,67%	Centrex (33,33%)				x	x	
- Central Energy Italien Gas Holding AG		25,10%	Centrex (41,6%), Bruno Mentasti Granelli (33,33%)						
Assets swaps:									
ÖMV Gas International (OGI) - Gazprom	28-sep-06	<ul style="list-style-type: none"> - ÖMV verlengt contract met Gazprom tot 2027, - Voorwaarde is, ook vanwege liberalisering, dat naast ÖMV, Econgas en Centrex voor 75% het Gazpromgas gaan afnemen, - Centrex (100%) en GWH (75%) mogen direct gas verkopen aan Oostenrijkse Consumenten. 							
Politieke steun:									
President Poetin / Alexey Miller - ÖMV CEO Ruttensdorfer	23-3-2007	- Memorandum of Understanding Gazprom - ÖMV							

Polen

Als gevolg van de Yamal-Europa gaspijplijn en in de toekomst Yamal Europa II pijplijn is Polen na Oostenrijk en Slowakije het belangrijkste transportland van Russisch gas naar West Europa. Yamal-Europa transporteert jaarlijks 27 bcm Russisch gas naar Duitsland. De operator van Yamal-Europa is EuRoPolgaz SA welke voor 48% in handen van Gazprom. Polen is voor een kleine 50% afhankelijk van Russisch gas, wat als ongewenst en als een bedreiging van de nationale veiligheid wordt gezien. Hierbij gaat Polen over tot het langzaam liberaliseren van zijn gasmarkt en een sterke diversificatie van haar gasimporten. De diversificatie wordt via Denemarken, Noorwegen en LNG uit het Midden-Oosten nagestreefd. Ook wordt er wederzijds ruzie gemaakt over de operator van het Poolse stuk van de Yamal pijplijn, EuRoPol. Gazprom is het niet eens met de transportkosten van Yamal, en Polen beschuldigd Gazprom van financiële uitholling van EurRoPol. De beste illustratie van het Poolse verzet tegen Russisch gas en Gazprom is de vergelijking van de Nord Stream met het Molotov-Ribbentroppact uit 1939. Polen ziet zichzelf als speelbal van de 'geopolitieke grootmachten' Rusland en Duitsland. De nieuwe Poolse regering neemt een gematigder positie in ten opzichte van Rusland, maar blijft de diversificeringspolitiek nastreven.

Langetermijncontracten Gazprom:	<i>Looptijd</i>	<i>Jaarlijks volume</i>	<i>% totale vraag (16,6 bcm in 2007)</i>					
PGNiG S.A	1997 - 2024	8 bcm	48,2%					
Bedrijfsbelangen Gazprom:	<i>Actief sinds</i>	<i>%</i>	<i>Andere aandeelhouders</i>	<i>Prod</i>	<i>Supp / Trans</i>	<i>Trade</i>	<i>Distri</i>	<i>Ret</i>
EuRoPol Gaz SA	1994	48%	PGNiG S.A (48%), Gas Trading SA (4%)		x			
Gas Trading SA		16% (35%?)	PGNiG SA (43,41%?), Bartimpex SA (?), WIEH (?), Wengokoks (?), Wintershall (1,135%),Zarubezgas (2,5%?)		x	x	x	
<u><i>Belangen via Joint Venture:</i></u>								
(geen)								
Assets swaps:								
Politieke steun:								
Intergouvernentele overeenkomst Rusland - Polen	aug-93	- faciliteren lange-termijncontracten PGNiG en Pazprom - overeenkomst bouw Yamal-Europa pijplijn						

Vandaag de dag zijn de politieke contacten uiterst slecht, waarbij op energiegebied de Poolse regering alles in het werk stelt om weg te diversificeren van Russisch gas en Gazprom.

Portugal

Momenteel zijn er geen directe Gazprombelangen in Portugal aanwezig. Wel is Gazprom bezig met het afsluiten van een langetermijncontract in de snel groeiende aardgasmarkt in Portugal. Daarnaast circuleren vanaf augustus 2006 verhalen dat Gazprom een 7% belang in het grootste Portugese olie- en gasbedrijf Galp Energia wil nemen. Dit zou Gazprom bewerkstelligen via Amorim Energia die een 33,34% aandeel heeft in Galp. Galp is eigenaar van een quota in de in 2009 op te leveren Algarijns-Spaanse gaspijplijn Medgaz. Gazprom zou met Galp toegang krijgen tot de Portugese aardgasconsumente en in de toekomst tot extra toeleveranciers voor de Spaanse en Franse markt, daarmee haar positie in Zuid-Europa versterkend. Saillant detail is dat naast Amorim ook ENI grootaandeelhouder (33,34%) is in Galp.

Roemenië

Roemenië kent de grootste gasmarkt in Oost-Europa waarbij in 2007 18,8 bcm werd geconsumeerd. 15 bcm daarvan waren importen en welke voor 100% afkomstig waren uit Rusland. Russisch gas nam daarbij een 80% marktaandeel in in de totale gasconsumptie van Roemenië. De geografische locatie van Roemenië geeft het land een strategische rol in het transport van Russisch gas naar de Balkan en Turkije. In 2004 transporteerde het Roemeense Transgaz 28 bcm naar Bulgarije, Macedonië, Griekenland en Turkije. Toen Roemenië als gevolg van de toetreding tot de EU in 2004 haar gasmarkt gedeeltelijk liberaliseerde, werd Gazprom door Gaz de France overtroeft in de aankoop van uiteindelijk 51% van Distrigaz Sud (Distrigaz Nord werd voor 51% gekocht door E.On). Daarnaast heeft Gazprom alleen via *Joint Ventures* bedrijfsbelangen en langetermijncontracten in Roemenië.

Langetermijncontracten Gazprom:	<i>Looptijd</i>	<i>Jaarlijks volume</i>	<i>% totale vraag (18,8 bcm in 2007)</i>					
Conef	2010 - 2030	4 bcm						
Romgaz	1997 - 2013	14 bcm						
Romgaz (via WIEE)	2006 - 2012	1,2 bcm						
Gazprom bedrijfsbelangen:	<i>Actief sinds</i>	<i>%</i>	<i>Andere aandeelhouders</i>	<i>Prod</i>	<i>Supp / Trans</i>	<i>Trade</i>	<i>Distri</i>	<i>Ret</i>
(geen)								
<i>Belangen via Joint Venture:</i>								
WIEE: (50%)								
- WIEE Romania SRL		100%	-				x	
- WIROM Gas SA		51%	Distrigaz Sud (49%)				x	
Assets swaps:								
Transgaz - Gazpromexport	2006		- Gazprom investeert samen met Transgaz in de transmissie infrastructuur van Roemenië, - Gazprom mag zijn transitvolume naar Turkije verhogen oa voor de South Stream.					
Politieke steun:								
Alexey Miller - President Ion Iliescu	13-7-2004		- bespreking Russische gasleveringen aan Roemenië, - transport Russisch gas via Roemenië naar Bulgarije, Griekenland, Macedonië en Turkije.					

Slovenië

Naast een kleine eigen productie wordt in Slovenië veruit het grootste gedeelte van de aardgasconsumptie geïmporteerd. Leveranciers zijn Algerije en Rusland. Russisch gas wordt vanaf 1978 geleverd aan Slovenië. Vanaf 2007 zijn Russische bedrijven in toenemende mate geïnteresseerd in investeringen in Slovenië. LukOil is een nieuwe speler op de Sloveense energiemarkt en ook Gazprom heeft kenbaar gemaakt te willen investeren in de noodlijdende petrochemische Nafta Lendava groep. Interessant hieraan is dat Nafta Lendava een raffinaderij bezit die ver beneden zijn potentieel produceert en dus voor extra raffinagecapaciteit kan zorgen. Daarnaast is Slovenië in beeld als transitland van Russisch gas naar Italië. Mogelijke routes zijn nog onbekend, maar een mogelijke deelneming in de aan te leggen South Stream zou een mogelijkheid zijn.

Langetermijncontracten Gazprom:	<i>Looptijd</i>	<i>Jaarlijks volume</i>	<i>% totale vraag (1,3 bcm in 2007)</i>					
Geoplin plinovodi d.o.o	1990 - 2010	0,8 bcm	61%					
Gazprom bedrijfsbelangen:	<i>Actief sinds</i>	<i>%</i>	<i>Andere aandeelhouders</i>	<i>Prod</i>	<i>Supp / Trans</i>	<i>Trade</i>	<i>Distri</i>	<i>Ret</i>
Tagdem	1991	7,6%	Petrol				x	
<u>Belangen via Joint Venture:</u>								
(geen)								
Assets swaps:								
Politieke steun:								
Alexey Miller - President Janez Drnovsek	13-6-2007		- aanleg van een gaspijplijn door Slovenië naar Italië (South Stream?) - faciliteren Russische investeringen in Slovenië, - verlenging gascontracten en verhoging volume.					

Slowakije

Slowakije is met een jaarlijkse transportcapaciteit van 94 Bcm het belangrijkste transitland van Russisch gas naar West Europa, waarbij het 80% van het Russische gas naar West Europa transporteerd. Slowakije zelf importeerde in 2006 7,3 Bcm aan Russisch gas, wat 97,3% van haar totale gasconsumptie inhield. De *Joint Venture* Slovrusgas (Gazprom 50% / E.On 50%) is de inkoper en de handelaar van Russisch gas in Slowakije. In 2002 privatiseerde de Slowaakse overheid 49% van het gasstaatsbedrijf Slovensky Plynarensky Priemysel (SPP) en verkocht dit aandeel voor \$2,8 miljard aan een consortium van E.On, Gaz de France en Gazprom. Gazprom heeft een optie van 16,33% in SPP, maar moet haar aandeel in de aankoop van SPP nog financieren. De positie van Gazprom in Slowakije is sterk vanwege haar monopolie op gasimport en transport en haar optie van 16,33% in SPP.

Langetermijncontracten Gazprom:	<i>Looptijd</i>	<i>Jaarlijks volume</i>	<i>% totale vraag (7,9 bcm in 2007)</i>					
SPP	1998 - 2008	9 bcm	114%					
Gazprom bedrijfsbelangen:	<i>Actief sinds</i>	<i>%</i>	<i>Andere aandeelhouders</i>	<i>Prod</i>	<i>Supp / Trans</i>	<i>Trade</i>	<i>Distri</i>	<i>Ret</i>
SP Matador-Omokshina (bandenproducent)		50%	?					
AO Slovrusgaz		50%	E-On (50%)		x	x		
Slovensky Plynarensky Priemysel (SPP)		16,33%	Staat (51%), E-ON, Gaz de France (rest 49%)	x	x	x	x	x
<i>Belangen via Joint Venture:</i>								
(geen)								
Assets swaps:								
Politieke steun:								
President Poetin - Premier Robert Fico	4-5-2007	- bilateraal overleg ter modernisering nucleaire faciliteiten, - Financiering aandeel Gazprom in SPP,						

Spanje

Momenteel heeft Gazprom geen bedrijfsbelangen of langetermijncontracten met Spanje. Intenties om de Spaanse markt te betreden (net als bij Portugal) zijn er wel, wat onder andere te zien is door de ondertekening van een *Memorandum of Understanding* met Repsol op 10 mei 2006. Verder zijn partners van Gazprom (E.On en ENI) aan het investeren in Spanje, waarbij E.On eerst met de Europese Commissie en met de Spaanse energietoezichthouder in strijd is betreffende de overname van Endesa. Gazprom heeft intenties om de Spaanse markt te betreden, maar zet deze intenties nog geen kracht bij.

Tsjechië

Tsjechië ontvangt vanaf einde van jaren '60 van de vorige eeuw Russisch gas van Gazprom. In 2006 bedroeg de export van Gazprom naar Tsjechië 7,6 Bcm. Op een totale consumptie van 8,5 Bcm had Gazprom een marktaandeel van 87%. Rond de 2% van de Tsjechische gasconsumptie wordt in Tsjechië zelf geproduceerd en de rest is afkomstig uit Noorwegen. Daarnaast transporteert Tsjechië met haar transportnetwerk van 50-60 Bcm ongeveer één derde van de aardgastransporten van Gazprom naar West Europa. Transgaz is de transporteur, welke tijdens de privatisering van de Tsjechische gasindustrie in eind 2002 voor 100% is gekocht door het Duitse energiebedrijf RWE. RWE bezit naast de transporteur ook meerderheidsaandelen in een aantal regionale gasdistributeurs. De IEA concludeert daardoor dat RWE de dominante speler is op de Tsjechische gasmarkt. Gazprom heeft niet veel directe bedrijfsbelangen in Tsjechië, maar er gaan geruchten dat Gazprom in Moravské Naftové Doly (MND) wil investeren, welke gas produceert en opslaat.

Langetermijncontracten Gazprom:	<i>Looptijd</i>	<i>Jaarlijks volume</i>	% totale vraag (11,5 bcm in 2007)					
Transgaz	1998 - 2013	9	78,30%					
Gazprom bedrijfsbelangen:	<i>Actief sinds</i>	<i>%</i>	<i>Andere aandeelhouders</i>	<i>Prod</i>	<i>Supp / Trans</i>	<i>Trade</i>	<i>Distri</i>	<i>Ret</i>
Gaz Invest SA		37,5%	Centrex (?), UAZ (?)		x	x	x	
<i>Belangen via Joint Venture:</i>								
ZMB (100%) en Centrex (100% Gazprombank): - Vemex SRO		66,67% (2x 33,33%)	EW Consult AG (29%), Klub plynárenských podnikatelů ČR (5%)			x	x	
Assets swaps:								
Moravské naftové doly (MND) - Gazprom	2007		<ul style="list-style-type: none"> - MND opent tak in Moskou en plant investering van 'honderden miljoenen' in Rusland in upstream capaciteiten, - MND heeft daarbij de ambitie om aan de hand van deze investeringen haar productie-output te verdrievoudigen, - Gazprom gaat samen met MND een ondergrondse gasopslag bouwen in Tsjechië, 					
Politieke steun:								
President Poetin - President Vaclav Klaus	6-3-2006		<ul style="list-style-type: none"> - Eerste bezoek van een Russische president aan Tsjechië sinds tien jaar, - Gezamenlijke conclusie dat er geen obstakel is voor verlenging gas- en olie contracten - Aanzet tot sluiten nieuwe gascontracten (dientgevolge gesloten met RWE voor de periode 2014-2036). 					

Verenigd Koninkrijk

De Britse aardgasmarkt is de grootste in Europa met een gasconsumptie van 116,4 Bcm in 2007. Waar het Verenigd Koninkrijk in de jaren negentig netexporteur van aardgas was, is het sinds een aantal jaren door eigen grootverbruik genoodzaakt aardgas te importeren. Gazprom is op deze vraag ingesprongen en haar export naar het Verenigd Koninkrijk bedroeg in 2006 3 Bcm. Naast de toename van gasleveringen, is Gazprom ook als gevolg van de liberalisering van de Britse gasmarkt aan het investeren in bedrijfsbelangen. Gazpromexport CEO Alexander Medvedev heeft als ambitie Gazprom tot een "one-stop energy shop" te maken voor "commercial users, selling electricity, heating and even carbon credits" in het VK. Tot op heden blijven deze belangen beperkt tot de vestiging van een eigen handelshuis, Gazprom Marketing & Trading (GMT) en een aantal kleine aankopen zoals Natural Gas Shipping Services en de vergroting van het gebruikersaandeel naar 75% in Humbly Grove Underground Gas Storage (UGS) facility. Geruchten over een grote acquisitie van Gazprom blijven hardnekkig, zoals de aankoop van Centrica, eigenaar van British Gas. Recent is GMT ook begonnen met het handelen in CO2 emissierechten. Ondanks politieke tegenstand is Gazprom langs de gehele gaswaardeketen haar positie in het Verenigd Koninkrijk aan het verstevigen, waarbij het tot op heden vooral GMT gebruikt om marktaandeel te verkrijgen.

Langetermijncontracten Gazprom:	<i>Looptijd</i>	<i>Jaarlijks volume</i>	<i>% totale vraag (116,4 bcm in 2007)</i>					
?	2006	8,9 bcm	7,6%					
GMT (via Dong)	2007 - 2022	0,6 bcm	0,5%					
Gazprom bedrijfsbelangen:	<i>Actief sinds</i>	<i>%</i>	<i>Andere aandeelhouders</i>	<i>Prod</i>	<i>Supp / Trans</i>	<i>Trade</i>	<i>Distri</i>	<i>Ret</i>
Natural Gas Shipping Services	2007	100%	-		x			
Pennine Natural Gas	2006	100%	-			x		
Gazprom UK Ltd. (check!) (financieel management)		100%	-					
Sibur International Ltd.		100%	-					
Interconnector Ltd.		10%	British Gas (25%), E-On (23,59%), Distrigas (16,41%), ConocoPhillips (10%), Total (10%), ENI (5%).		x			
<u><i>Belangen via Joint Venture:</i></u>								
ZMB: (100%)								
- Gazprom Marketing & Trading Ltd.	2005	100%	-			x	x	x
ZMB Gasspreicher Holding GmbH: (ZMB 66,67%, Centrex 33,33%)								
- WINGAS Storage UK Ltd.		50%	Wingas (50%)		x			
Asset Swaps								

Politieke steun:

Contact tussen Putin en Blair was goed, maar moet met Brown nog gecreëerd worden. Het huidige politieke klimaat waarin Gazprom moet opereren op de Britse markt is slecht, waarbij de tegenstand in de vermeende overname van Centrica in april 2006 het beste voorbeeld is, toen het House of Commons wetgeving creëerde om deze vermeende overname tegen te houden. Ook zijn de Britse kranten over het algemeen - en in het speciaal 'the Financial Times' - anti-Gazprom.

Zweden

Gazprom kent in Zweden geen directe of indirecte bedrijfsbelangen en voorziet Zweden niet van Russisch gas. De Zweedse regering maakt zich echter wel zorgen om de geopolitieke consequenties van een Russische gaspijplijn door de Oostzee, de Nord Stream. Gazprom heeft al aangegeven dat de Nord Stream in het licht van mogelijke terroristische aanslagen beveiligd zal worden door Russische troepen. Gezien het feit dat Gazprom onlangs zijn eigen beveiligingsmacht heeft gecreëerd, zijn de zorgen van de Zweden niet ongegrond. Echte harde bewijzen zijn er niet en geopolitieke consequenties zijn aannames, dus het blijft hier bij een vermelding.

Zwitserland

Ondanks het feit dat Zwitserland geen lid is van de Europese Unie en dus formeel buiten de beschouwing van Gazprom in EU-27 valt, is het toch noodzakelijk deze in dit overzicht in te voegen. Zwitserland vormt voor Gazprom een basis voor de vestiging van een aantal *Joint-Ventures* die cruciaal zijn voor de activiteiten van Gazprom in Europa. Zo zijn Nord Stream AG (operator Russisch-Duitse pijplijn door de Oostzee), RusUkrEnergo (gashandelaar van Centraal Aziatisch gas naar Oekraïne) en Centrex Europe Energy & Gas AG in Zwitserland gevestigd. Benadrukkend moet gezegd worden dat Zwitserland een centraal land is in de positionering van Gazprom in Europa, omdat het een aantal cruciale Gazprombelangen herbergt die van belang zijn voor Gazprom in de gehele EU-27.

Langetermijncontracten Gazprom:	<i>Looptijd</i>	<i>Jaarlijks volume</i>	<i>% totale vraag (3,3 bcm in 2007)</i>					
Ruhrigas	1988 - 2008	0,06 bcm	1,8%					
Gazprom bedrijfsbelangen:	<i>Actief sinds</i>	<i>%</i>	<i>Andere aandeelhouders</i>	<i>Prod</i>	<i>Supp / Trans</i>	<i>Trade</i>	<i>Distri</i>	<i>Ret</i>
Centrex Europe Energy & Gas AG		100%		x			x	
Centrex Finance AG (financiële diensten)		100%						
OOO Sibur-Europe (investeringen)		100%	-					
OOO Sibur Skandinavia Ltd.		100%						
Baltic LNG AG (ontwikkeling en verkoop van LNG)		80%	OAo Sovkomflot (20%)	x		x (LNG)		
Gas Project Development Central Asia AG		50%	Centrex (50%)	x		x (LNG)		
Wintershall Erdgas Handelshaus Zug AG (WIEE)		50%	Wintershall (50%)		x	x		
RusUkrEnergo AG		50%	Raiffeisen (50%)		x	x		
Nord Stream AG		50%	E-On (24,5%), Wintershall (24,5%)		x			
Centrex Central Asia Gas AG		50%	Gasnex AG (50%)		x	x		
<i>Belangen via Joint Venture:</i>								
Centrex: (100%)								
- Gas Project Development Central Asia AG)		50%	Gazprom (50%)	x				
ZMB: (100%)								
- ZMB (Schweiz) AG		100%	-			x	x	
Asset swaps:								
Gasunie - Gazprom (Nord Stream)	2006	<ul style="list-style-type: none"> - Gasunie 9% aandeel in de Nord Stream van de Duitse aandeelhouders Wintershall en E-On Ruhrigas, - Gasunie kan ambitie in de creatie van een gasrotonde in Noord-Nederland aan de hand van de steun van Gazprom realiseren, - Gazprom kan een aandeel van minstens 9% kopen in de BBL-pijplijn van Nederland naar Engeland, - Gazprom krijgt toegang tot de Nederlandse consumentenmarkt. 						
Politieke steun:								

Gazprom in EU-27: divers en veelomvattend

In de landenanalyse is te zien dat de aanwezigheid van Gazprom in EU lidstaten divers en veelomvattend is. Alleen op het Iberisch schiereiland, Ierland, Malta en Zweden is Gazprom in geen van de vier elementen (langetermijncontracten, bedrijfsbelangen, asset swaps, politieke steun) aanwezig. De rest van de EU lidstaten zijn minstens via één van de vier elementen aan Gazprom gebonden in zijn nationale gasvoorziening. Ondanks deze overeenkomst zijn er grote verschillen tussen de EU lidstaten. Tabel 2 laat zien op welke manier Gazprom aanwezig is en welke van de 4 elementen aanwezig zijn.

Overeenkomsten: Langetermijncontracten en bedrijfsbelangen

In tabel 2 is te zien dat er overeenkomsten en verschillen zijn in de aanwezigheid van Gazprom in de EU-27. De grootste overeenkomst is dat, met uitzondering van landen die helemaal geen aanwezigheid van Gazprom kennen, elke Europese lidstaat naast een langetermijncontract ook een bedrijfsbelang van Gazprom op zijn grondgebied heeft. Hoewel het volume van de langetermijncontracten en het percentage Russisch gas in de totale gasconsumptie van de Europese lidstaten individueel flink verschilt, kan geconcludeerd worden dat in bijna elke Europese lidstaat Russisch gas geconsumeerd wordt en dat het een substantieel deel van de totale gasconsumptie uitmaakt. De langetermijncontracten gaan meestal samen met een *joint-venture* tussen Gazprom en een grote lokale energiespeler (tabel 1). De contracten vormen, zoals te zien is in bijlage 3, de ruggengraat van de gasvoorzieningszekerheid van de EU-lidstaten.

Bedrijfsbelangen van Gazprom in EU-27 zijn een gevolg van de aanwezigheid van Russisch gas. In de zoektocht naar afzetzekerheid probeert Gazprom het Russische gas zo lang mogelijk in eigen handen te houden. Als gevolg van de liberalisering van Europese energiemarkten is het nu ook voor Gazprom in verregaande mate mogelijk om downstream het

Tabel 2: 4 elementen in EU-27.

Vier Elementen:				
	1.	2.	3.	4.
	Langetermijncontracten	Bedrijfsbelangen	Asset Swaps	Politieke Steun
Land	1	2	3	4
België (+ Luxemburg)	x	x		x
Bulgarije	x	x		x
Cyprus		x		
Denemarken	x	x	x	x
Duitsland	x	x	x	x
Estland	x	x		
Finland	x	x		x
Frankrijk	x	x	x	x
Griekenland	x	x		x
Hongarije	x	x		x
Ierland				
Italië	x	x	x	x
Letland	x	x		
Litouwen	x	x		
Malta				
Nederland	x	x	x	x
Oostenrijk	x	x	x	x
Polen	x	x		
Portugal				
Roemenië	x	x	x	x
Slovenië	x	x		x
Slowakije	x	x		x
Spanje	-	-	-	-
Tsjechië	x	x	x	x
Verenigd Koninkrijk	x	x		
Zweden				
EU-27	x	x	x	x
'Zwitserland'	x	x		x

Russische gas bij de Europese consument af te leveren. Hoewel dit, zoals al vermeld, met nieuwe Europese regelgeving mogelijkwerijs gaat veranderen. In bijlage 1 zijn alle bedrijfsbelangen van Gazprom in EU-27 bij elkaar te vinden. Samenvattend zijn de eerste twee elementen, langetermijncontracten en bedrijfsbelangen, door de gehele EU-27 te vinden.

Verschillen: Asset Swaps en politieke steun

Naast overeenkomsten zijn er ook grote verschillen in de aanwezigheid van Gazprom in de Europese lidstaten. Het meest opvallend is het, door Gazprom, selectieve gebruik van het derde element, de asset swap. Reden voor dit selectieve gebruik is de verregaande samenwerking die een asset swap behoeft in combinatie met een sterke basis aan assets. Niet veel Europese bedrijven komen daarom in aanmerking voor een asset swap. Voor langetermijncontracten en bedrijfsbelangen zijn de vereisten met een lucratieve lokale gasmarkt minder. De landen en de daarin gevestigde bedrijven waarmee Gazprom asset swaps herhalend toepast zijn Duitsland (E.On, Wintershall (BasF)), Frankrijk (Gaz de France, Total) en Italië (ENI, ENEL). De landen die deze tactiek in mindere mate en/of in de toekomst gaan toepassen zijn Denemarken (Dong), Nederland (Gasunie), Oostenrijk (ÖMV), Roemenië (Transgaz) en Tsjechië (MND).

Het doel van Gazprom en de Europese energiebedrijven bij het gebruik van asset swaps, uitruil van bedrijfsbelangen, is voor beide partijen een zo groot mogelijk gedeelte van de gaswaardeketen in handen te krijgen. Deze integratie van de gaswaardeketen maakt winstmaximalisering en het zekerstellen van gasleveringen / gasafzet beter mogelijk, omdat afhankelijkheid van andere spelers in de gaswaardeketen wegvalt. De uitruil kan plaatsvinden in de vorm van *joint-ventures*, uitruil van langetermijncontracten of bedrijfsbelangen of een combinatie van alle drie. Asset swaps blijven niet beperkt binnen de nationale grenzen van beide deelnemende landen, maar vinden ook plaats in derde landen. Zo hebben Gazprom en E.On meer dan een jaar onderhandeld over een 25% aandeel van E.On in het Russische gasveld Yuzhno Russkoye. Dit gasveld in West Siberië wordt samen met Shtockman door beide partijen genoemd als de velden die de Nord Stream van gas gaan voorzien. In ruil voor het 25% upstream belang voor E.On eist Gazprom E.On belangen in Hongarije (E.On Fuldgaz) en Britse E.On belangen (Powergen).²⁶ Hierbij gaat het voornamelijk om Duitse, Franse en Italiaanse bedrijven waarmee Gazprom een verregaande samenwerking heeft en downstream activiteiten in Europa uitruilen voor Russische upstream belangen. In de andere genoemde Europese lidstaten voeren vooral midstream activiteiten zoals transport en ondergrondse opslag de boventoon.²⁷ De 9% deelneming van

²⁶ Claire Watson, 'Gazprom hoping to enter UK market through E.ON asset swap', in: *Energy Business Review*, http://www.energy-business-review.com/article_news.asp?guid=909AC76F-A0C8-436A-A36A-1846B9F0C097 (9 augustus 2007),

²⁷ Hierbij gaat het om: Denemarken, Nederland, Oostenrijk, Roemenië en Tsjechië,

de Gasunie in de Nord Stream in ruil voor een 9% aandeel voor Gazprom in de Balgzand (NL) - Bacton (UK) pijplijn (BBL) en een financiële compensatie is hiervan een voorbeeld.²⁸

Het vierde element voorziet in de politieke steun in EU lidstaten die Gazprom krijgt bij haar positionering in EU-27. Deze verschillen zijn voor een groot deel historisch te verklaren. Waar met uitzondering van het Verenigd Koninkrijk alle West Europese landen de aanwezigheid van Gazprom en Russisch gas zien als wederzijds belang, zijn de Baltische staten en sommige oud-Warschaupact landen een andere mening toegedaan. Hierbij gaat het vooral om Estland, Letland, Litouwen, Polen en in mindere mate Tsjechië. Deze landen proberen de afhankelijkheid van Russisch gas juist af te bouwen en wel om twee redenen. Ten eerste worden na de val van Sovjet-Unie Russische elementen, Gazprom inclusief, geweerd en gezien als vijandig en bedreigend. Ten tweede is Gazprom een dominante speler op de gasmarkten van deze landen en voorziet Russisch gas deze landen, zoals te zien is in bijlage 4, in een groot gedeelte van de totale gasconsumptie. Vanuit een Oost Europees perspectief betekent dit dat een vijandige entiteit (Rusland) een belangrijke economische markt (gasmarkt) domineert. Vooral Polen is een sterke tegenstander van de aanwezigheid van Gazprom op haar eigen gasmarkt, wat resulteert in het kleine aantal bedrijfsbelangen van Gazprom op deze middelgrote gasmarkt. In de zoektocht naar diversificatie van gas importbronnen weg van Rusland heeft Polen in november 2007 een minderheidsbelang genomen in de Noorse Skarv en Snadd gasvelden.²⁹ De combinatie van Russische vijandigheid en grote gasafhankelijkheid van Russisch gas maakt dat Gazprom niet tot nauwelijks politieke steun heeft in deze landen.

West Europese EU lidstaten hebben daarentegen, met als uitzondering het Verenigd Koninkrijk, op regeeringsniveau uitgesproken dat de aanwezigheid van Russisch gas wederzijdse belangen dient. Vooral de Duits-Russische energierelatie kan gekarakteriseerd worden als een 'special relationship'.³⁰ De rol die oud-bondskanselier Gerhard Schröder had en heeft bij de onderhandelingen over de Nord Stream is een voorbeeld van de zeer innige bilaterale energierelatie van Duitsland en Rusland.³¹

Al met al verschilt de aanwezigheid van Gazprom in Europa vooral bij asset swaps en politieke steun. Beide zijn het gevolg van verschillende afhankelijkheidspercentages van Russisch gas. De aanwezigheid van de vier elementen en de afhankelijkheid is te zien in figuur 3 en bijlage 4.

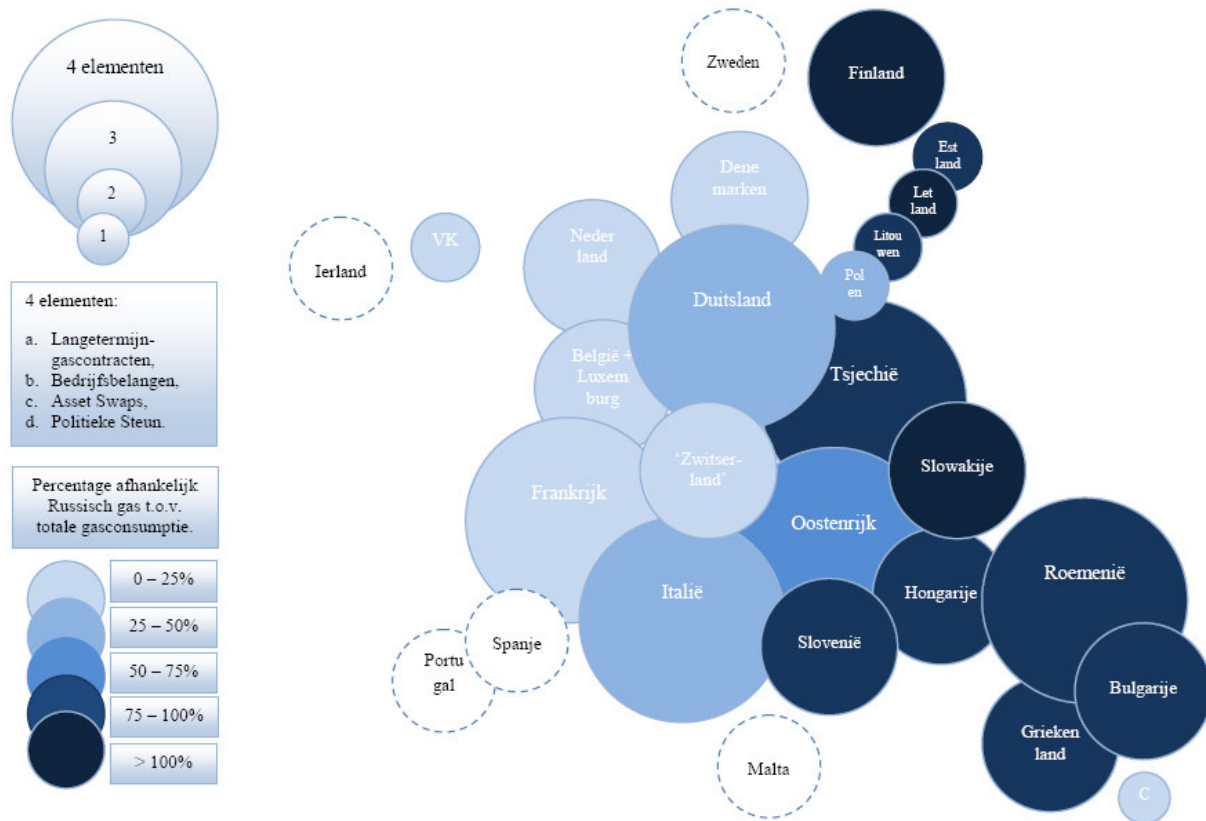
²⁸ Gazprom website, *Gas Export, Export routes and supplied products diversification*, <http://www.gazprom.com/eng/articles/article24179.shtml> (25 juni 2007),

²⁹ Scandinavian Oil-Gas Magazine, *PGNIG acquires stake in the Norwegian Continental Shelf* (2 november 2007),

³⁰ Alexander Rahr, 'Germany and Russia: A special relationship', in : *The Washington Quarterly* 30:2 (voorjaar 2007) 137-145,

³¹ Zie de Duitse landenanalyse, blad 2 waarbij de data van de benoeming van Schröder te zien zijn,

Figuur 3: Aanwezigheid elementen Gazprom in EU-27 en percentage afhankelijkheid Russisch gas.

6 typen partnerlanden

Hoewel de gaswaardeketen in combinatie met de vier elementen een overzicht geeft van Gazprom in de EU-27 is de relatie van Gazprom met de Europese lidstaten complexer en diverser dan bovenstaande indeling kan laten zien. Het volume en de duur van de langetermijncontracten, de omvang en kracht van de bedrijfsbelangen, de grootte en complexiteit van de asset swaps en de volatiliteit en subtiliteit van de politieke steun kunnen niet in een bovenstaande indeling allemaal hun plaats krijgen. De subtiele verschillen van de relaties die Gazprom heeft met Europese lidstaten zijn aan de hand van een karakterisering beter te kenmerken. De relatie van Gazprom met de EU lidstaten kan vanuit het perspectief van Gazprom in 6 typen partnerlanden ingedeeld worden:

1. Traditionele partners met hun ‘nationale kampioenen’,
2. Transitlanden,
3. Oud-Warschaupact landen of landen vanuit de voormalige invloedssfeer van de Sovjet-Unie,
4. Landen met positioneringspotentieel,
5. Non-OPEC gasexporteurs,
6. Offshore partners.

De 6 typen sluiten aan bij de gaswaardeketen en de vier elementen, en plaatsen de huidige ontwikkelingen van Gazprom in EU-27 in een bredere context.

Traditionele partnerlanden met hun ‘nationale kampioenen’

Duitsland (E.On, BasF), Frankrijk (EdF, GdF), Italië (ENEL, ENI)

De traditionele partners nemen vanaf begin jaren zeventig in grote hoeveelheden Russisch gas af en werken van oudsher nauw samen met de voorloper van Gazprom. Duitsland is al jaren de meest intensieve partner en grootste afnemer van Russisch gas in EU-27.³² De relatie van deze landen met Gazprom wordt gekenmerkt door intensieve samenwerking op de grote lucratieve nationale markten, maar ook op gasmarkten van andere Europese lidstaten. Als gevolg van de liberalisering van de Europese gasmarkten heeft deze samenwerking een nieuwe dimensie gekregen waarbij Gazprom met de ‘nationale kampioenen’ van de traditionele partnerlanden belangen opkoopt in geliberaliseerde gasmarkten van derde landen. In 2002 hebben Gazprom, E.On (Duitsland) en Gaz de France (Frankrijk) 49% van het Slowaakse oud-staatsbedrijf SPP opgekocht.³³ Een ander belangrijk aspect van de samenwerking met de traditionele partners is het veelvuldige gebruik van asset swaps, waarbij E.On en BasF (Duitsland) de Nord Stream en ENI (Italië) de Blue en South Stream mede ontwikkelen. De ‘nationale kampioenen’ van de traditionele partnerlanden hebben, meer dan bedrijven uit andere EU lidstaten, toegang tot de Russische gasmarkt. Daarnaast geniet Gazprom in de traditionele partnerlanden een hoge mate van politieke steun. Samenvattend werkt Gazprom door heel Europa sterk samen met de traditionele partnerlanden en hun ‘nationale kampioenen’. Daarnaast zijn *joint-ventures* en asset swaps een veel gebruikt instrument en is er hiervoor een hoge mate van politieke steun.

Transitlanden

Hongarije, Polen, Oostenrijk, Slowakije, ‘Slovenië’, Tsjechië

De transitlanden vervoeren vanaf begin jaren zeventig het Russische gas naar de lucratieve West Europese gasmarkten. Het gevolg van deze transit is dat Russisch gas ook veruit het grootste gedeelte van de eigen importen van de transitlanden dekt. Dit komt mede omdat de transit van Russisch gas met gasleveranties betaald wordt en omdat een deel van de transitlanden oud-Warschaupact landen zijn, dus met een Sovjet verleden. Het grote verschil met oud-Warschaupact landen is dat transit invloed voor de transitlanden genereert. Gas afsluitingen en niet-betalingen van transitlanden zijn een nachtmerrie van Gazprom, omdat het als gevolg van problemen met transitlanden door Europa niet meer gezien wordt als een betrouwbare energieleverancier. Consumerende landen gaan dientengevolge hun gasimportbronnen van diversificeren. Deze angst van Gazprom geeft de transitlanden invloed, waardoor zij eisen kunnen stellen. De kritiek van Polen op de Nord Stream als een bedreiging van de nationale veiligheid kan mede in dit licht gezien worden. Deze Oostzee gaspijlijn van Rusland naar Duitsland ontloopt de transitlanden. Door meerdere transportmogelijkheden en overcapaciteit kan

³² Zie bijlage 3,

³³ Pipeline and Gas journal, *Gazprom explains strategy on Slovak deal* (mei 2002),

Gazprom tussen transportpijplijnen ‘ping-pongen’ waardoor transitlanden minder invloed hebben.³⁴ Concluderend dekken langetermijncontracten in de transitlanden een redelijk groot deel van de gasconsumptie, zijn de belangrijke bedrijfsbelangen midstream te vinden, zijn er niet tot nauwelijks asset swaps en is politieke steun wisselend.

Oud-Warschaupact landen en landen uit de invloedssfeer van de voormalige Sovjet-Unie

Estland, Bulgarije, Finland, Letland, Litouwen, Roemenië

Afkomstig uit de structuur van het Warschaupact, waren deze landen onderdeel van de voormalige Sovjet-Unie of bevonden zich in de invloedssfeer van de voormalige Sovjet-Unie. Voor de Baltische staten en Finland betekent het ontbreken van significante eigen gasproductie een 100% afhankelijkheid van Russisch gas voor de totale gasconsumptie. Daarnaast zijn de gasmarkten in deze landen in vergelijking met West-Europa kleiner en hebben een beperkt aantal consumenten. Gazprom heeft belangen in de belangrijkste gasbedrijven en houdt deze onder scherpe controle. Daarnaast zijn er nauwelijks asset swaps omdat de gasmarkt van deze landen weinig te bieden heeft en politieke steun irrelevant is omdat deze landen hun gasimporten moeilijk kunnen diversificeren. Samenvattend voorziet Gazprom deze categorie landen in 100% van hun gasimporten, heeft belangen in de strategische gasbedrijven, zijn er geen asset swaps en is politieke steun een gegeven. Het gevolg is een zeer grote afhankelijkheid van Russisch gas.

Landen met positioneringspotentieel

België, Iberisch schiereiland, Verenigd Koninkrijk

Wat in mindere mate geldt voor België, maar vooral voor het Iberische schiereiland en het Verenigde Koninkrijk, is dat Gazprom in deze landen een geringe aanwezigheid kent. De potentie voor positionering is echter aanwezig vanwege grote en lucratieve gasmarkten. De reden van de geringe aanwezigheid van Gazprom is divers. België importeert al haar gas uit Nederland, Noorwegen en een beetje uit Frankrijk, maar wekt interesse van Gazprom vanwege de transitmogelijkheden naar het Verenigd Koninkrijk via de Interconnector van Zeebrugge (België) naar Bacton (VK). Het Iberische schiereiland wordt traditioneel door middel van pijplijnen en LNG voorzien van Algerijns gas. Russisch gas is vanwege de grote afstand duurder dan Algerijns gas, waardoor het niet tot nauwelijks wordt geïmporteerd. Recente overeenkomsten met Sonatrach (Algerije) betreffende de Medgaz pijplijn en door de toenemende aanwezigheid van Gazprom in Italië kunnen Spanje en Portugal beter voorzien worden van Russisch gas. De hoofdprijs in deze categorie is het Verenigd Koninkrijk met de grootste gasmarkt van Europa. Tot voor kort was het Verenigd Koninkrijk een netto gasexporteur, maar vanwege een eigen dalende Noordzee gasproductie moet het nu in toenemende mate gas importeren.

³⁴ Tim Boon von Ochssée, *Suppliers playing ‘ping-pong’: maximizing rent along the value chain*, Energy Delta Institute, <http://www.energydelta.nl/repository/sitecontent/Suppliers%20playing%20ping-pong.pdf> (mei 2007),

De plotselinge noodzaak tot gasimporten creëert vanwege een gebrek aan langetermijncontracten met Rusland, Algarije en Noorwegen en een beperkte sportmarkt voor Europees gas, hoge gasprijzen op het Britse eiland. Daarnaast is de Britse gasmarkt in geliberaliseerd en dus downstream toegankelijk voor Gazprom. De combinatie van een grote vraag, hoge gasprijzen en een goede bereikbaarheid maakt de Britse gasmarkt tot de hoofdprijs van de Europese gasmarkt. Gazprom heeft met Gazprom Marketing & Trading (GMT) een speler op de Britse gasmarkt waarmee Gazprom zich downstream sterk kan ontwikkelen. Op de Britse markt strijdt Gazprom met de 'nationale kampioenen' van de traditionele partnerlanden om marktaandeel in deze lucratieve gasmarkt. Samenvattend zijn in deze landen langetermijncontracten niet tot nauwelijks aanwezig, kent Gazprom geen of zich ontwikkelende bedrijfsbelangen, geen asset swaps en is men voorzichtig met politieke steun.

EU Gasexporteurs

Denemarken, Nederland

Denemarken en Nederland nemen in EU-27 een unieke positie in als netto gasexporteurs binnen de EU-27. De relatie met Gazprom wordt aan de ene kant gekenmerkt door het langetermijnperspectief van eindige gasreserves. Nederland is zich door de import van Russisch gas en de ontwikkeling van een 'gasronde' in Noord-Nederland aan het voorbereiden op de rol van strategisch transitland in Noord-West Europa. Aan de andere kant werken de landen die Europa voorzien van gas (Algarije, Denemarken, Nederland, Noorwegen en Rusland) achter de schermen samen om vraag en aanbod op een optimale manier op elkaar af te stemmen, marktaandeel te behouden en de inkomsten uit de gasverkoop te maximaliseren.³⁵ Ondanks het feit dat Denemarken en Nederland weinig Russisch gas ontvangen is de samenwerking tussen energiebedrijven intensief. Gazprom geniet in Denemarken en Nederland politieke steun. Samenvattend zijn langetermijncontracten nauwelijks aanwezig, bedrijfsbelangen schaars, staan asset swaps in dienst van wederzijdse productie en/of langetermijn ambities en is politieke steun ruim aanwezig.

Offshore

Cyprus, Ierland, Zwitserland, Nederland

Deze categorie landen is apart, omdat de aanwezigheid van Gazprom in deze landen niet, zoals in de rest van Europa, gekoppeld aan de aanwezigheid van Russisch gas. Gazprom stalt in deze landen haar

³⁵ - Afrol News, *Algeria and Norway enhance gas cooperation* (22 maart 2007),
- Katz, Russia, 'Algeria and gas to Europe', in: *Middle East Times* (28 november 2006),
- Stratfor, *Algeria, Russia: Europe's Natural Gas Dilemma* (10 augustus 2006),
- Torbakov, Igor, 'Moscow maneuvers to force Europe to accept its terms of energy cooperation', in: *Eurasia Daily Monitor* (10 augustus 2006),

bedrijfsbelangen vanwege het gunstige belastingklimaat. De reden dat Zwitserland in dit overzicht van Gazprom in EU-27 is opgenomen is omdat het fungeert als een offshore vestigingsplaats voor een aantal belangrijke *joint-ventures* van Gazprom. De belangrijkste zijn RusUkrEnergo, transporteur van Russisch en Turkmeens gas naar Ukraine en Nord Stream AG, de operator van de te bouwen Duits-Russische gaspijplijn door de Oostzee. In Nederland is de operator van de Italiaans-Russische Blue Stream gevestigd. Cyprus en Ierland fungeren voornamelijk voor de financiering van de bedrijfsbelangen van Gazprom in EU-27. De investeringsbank Centrex (Zwitserland) vormt de financiële basis van Gazprom voor operaties in Midden- en Oost-Europa. Nederland behoort als belastingparadijs ook in de categorie Offshore, ware het dat de aanwezigheid van Gazprom in Nederland wel gekoppeld is aan Russisch gas. Deze categorie landen kent nauwelijks langetermijncontracten, bedrijfsbelangen zijn losstaand van Russische gascontracten, behalve in Nederland zijn er geen asset swaps en politieke steun vormt de basis van de operationele vrijheid van Gazprom, waardoor het in deze landen haar financiële structuren heeft gevestigd.

De 6 verschijningsvormen van Gazprom in landen van de EU-27 geven een karakterisering van de manieren waarop Gazprom in EU-27 haar activiteiten ontplooid in de EU-27. Deze karakterisering is vanwege de beknoptheid van de analyse in dit overzichtsstuk beperkt, maar geeft wel een categorisering aan waardoor de aanwezigheid van Gazprom in EU-27 inzichtelijker wordt. Op de vraag: “*Welke bedrijfsbelangen heeft Gazprom in EU-27 in 2007 en op welke manier zijn deze opgebouwd?*” kan geantwoord worden dat deze divers zijn en niet onder één noemer te brengen. Grofweg kunnen in de EU-27 6 categorieën gemaakt worden van de activiteiten van Gazprom. Deze zijn onderverdeeld in traditionele partners met hun ‘nationale kampioenen’, transitlanden, oud-Warschaupactlanden, landen met positioneringspotentieel, EU gasexporteurs en offshore landen.

De aanwezigheid van Gazprom in EU-27 bevat verschillende elementen en kan dus verschillend gekarakteriseerd worden. Een discussie over Europese afhankelijkheid van Russisch gas is daarom complex en valt gemakkelijk ten prooi aan populisme. Feit blijft dat Rusland als grootste gasproducent van de wereld en Gazprom als haar exportmonopolist nu en in de toekomst een grote rol speelt en zal spelen op de Europese gasmarkt.

Bijlage 1: Gazprom bedrijfsbelangen in EU-27

De bedrijven waarbij achter het percentage van het aandeel een cijfer staat, betreft een dochterbedrijf van een *Joint Venture* van Gazprom:

1	Wingas	(Duitsland)	aandeel bedrijf via <i>Joint Venture</i> Gazprom (35%) met Wintershall (65%),
2	Wintershall Erdgas Handelshaus GmbH & Co KG (WIEH, Duitsland):		aandeel bedrijf via <i>Joint Venture</i> Gazprom (50%) met BasF (50%),
3	ZMB GmbH	(Duitsland)	aandeel bedrijf via 100% dochterbedrijf in Duitsland,
4	Prometheus	(Griekenland)	aandeel bedrijf via <i>Joint Venture</i> Gazprom (50%) en Copelouzos Group (50%),
5	Centrex Europe Energy & Gas AG	(Zwitserland)	100% dochter van ZAO Gazprombank gevestigd in Zwitserland,

Land	Bedrijf	%	Andere aandeelhouders	Prod	S/T	Trad	Dist	Ret
België								
	Wingas GmbH Belgium	100 ¹			x	x		
Bulgarije								
	Dexia-Bulgaria	51 ²	Agropolychim (49%)		x	x		
	Burgas-Alexandroupolis oil pipeline	17	Rosneft (17%), Transneft (17%), Bulgarije (24,5%), Griekenland (24,5%)					
Cyprus								
	Leadville Investments Ltd.	100	-					
Duitsland								
	ZMB GmbH	100	-	x	x	x	x	x
	Zarubezhgaz-Erdgashandel-Gesellschaft mbH (ZZG)	100	-		x	x	x	x
	Gerogas	51	E.On Ruhrgas (51%)			x		
	Wintershall Erdgas Handelshaus GmbH & Co KG (WIEH)	50	Wintershall (50%)		x	x	x	x
	DITGAS Handelshaus GmbH	49	DaimlerChrysler (51%)			x		
	Wingas GmbH	35	Wintershall (65%)	x	x	x	x	
	Centrex Beteiligungs GmbH	37,65	?				x	
	Verbundnetz Gaz (VNG) AG	5,26	EWE (47,9%), VNG (25,8), Wintershall (15,8%), EEG (5,7%)			x	x	x

	Erdgas Mobil Gmbh & Co KG	4,5	Wintershall (4,5%) Bayerngas (4,5%) GASAG (4,5%) etc					
	SCHWARZMEER UND OSTSEE Versicherungs-Aktiengesellschaft SOVAG	?	?				x	
	ZMB mobil GmbH	100 ³	-			x	x	
	Agrogaz GmbH	100 ³	-		x	x		
	Wingas Transport GmbH & Co KG	100 ¹	-		x			
	Wingas Transport Beteiligungs GmbH	100 ¹	-		x			
	Eurohub GmbH	16,7 ¹	Gasunie (33,3%) E.On (16,7%) Statoil (16,6%), Wintershall (10,8%) BEB(5,8%)		x	x		
Estland								
	AS Eesti Gaas	37,02	E.On (33,66%) Fortum (17,72%) Itera (9,85%) Overig (1,75%)		x	x		x
	AS EG Võrguteenus (100% dochter Eesti Gaas)	37,02	Idem				x	
Finland								
	North Transgas Oy (constructie pijplijnen)	100	-		x			
	Gasum Oy	25	Fortum (31%), Finland (24%), E.On (20%)		x	x	x	
Frankrijk								
	AO Fragaz	50	Gaz de France (50%)		x	x		
	Gazprom Marketing & Trading France SAS	100 ³	-			x		
Griekenland								
	Prometheus Gas S.A.	50	Copelouzos Group (50%)		x	x		
	Marina Zeas S.A.	>50 ⁴	Emporiki bank (?)					
	Europrom Telecommunications	45 ⁴	Eurocom (Israël) (55%)					
	ENELCO S.A.	25 ⁴	ENEL Investment holding B.V (75%)		x			
	NACO S.A.	25 ⁴	NEK EAD (50%), DAMCO Energy S.A (25%)			x	x	
Hongarije								
	AO PanRusgás	40	E.On (50%), Centrex Hungaria Zrt (10%)		x	x		
	DKG-East Co. Inc.	38	?					
	Centrex Hungaria Rt.	100 ⁵	-			x		

Italië								
	Promgaz SPA	50	ENI (50%)				x	x
	Volta SPA	49	Edison (51%)		x	x		
	Central Energy Italia SPA	100 ^{3*5}	-			x		
Letland								
	AO Latvijas Gaze	34	E.On (47,5%), Itera (16%), Overig (2,5%)		x	x	x	x
	Inculkalns Storage Facility	?	E.On (?), Itera (?)		x			
Litouwen								
	Kauno Termofikacijos Elektrinė UAB	99	Particulier (1%)					
	Dujotekana UAB	51	?		x	x	x	x
	Lietuvos dujos UAB	37,1	E.On (38,9%), Litouwen (17,7%), Overig (6,3%)		x	x	x	X
	Stella Vitae	30	?			x		
Nederland								
	Gazprom Finance BV	100	Investeringen					
	Gazprom Libya BV	100						
	Peter-Gaz BV	51	Heerema Oil and Gas Development (49%)		x			
	BSPC (Blue Stream Pipeline Company BV)	50	ENI (50%)		x			
	BSPC (Blue Stream Special-Purpose Company)	50	ENI (50%)		x			
	Slovak Gas Holding B.V. (49% SPP)	33	E.On (33%), Gaz de France (33%)					
Oostenrijk								
	GWH - Gas und Warenhandels GmbH (Gazprom (50%), Centrex (25%))	75	ÖMV (25%)		x	x	x	x
	Gesellschaft für Hochleistungselektrolyseure zur Wasserstofferzeugung	50	?			x		
	Joint Venture Heidag Underground Gas Storage (UGS 2,4 bcm)	33	RAG (33%), Wingas GmbH (33%)		x	x		
	Centrex Europe Energy & Gas AG	100	(holding)					
	Central ME Energy & Gas AG	100 ⁵	-		x		x	
	CEA Centrex Energy & Gas AG	100 ⁵	-				x	

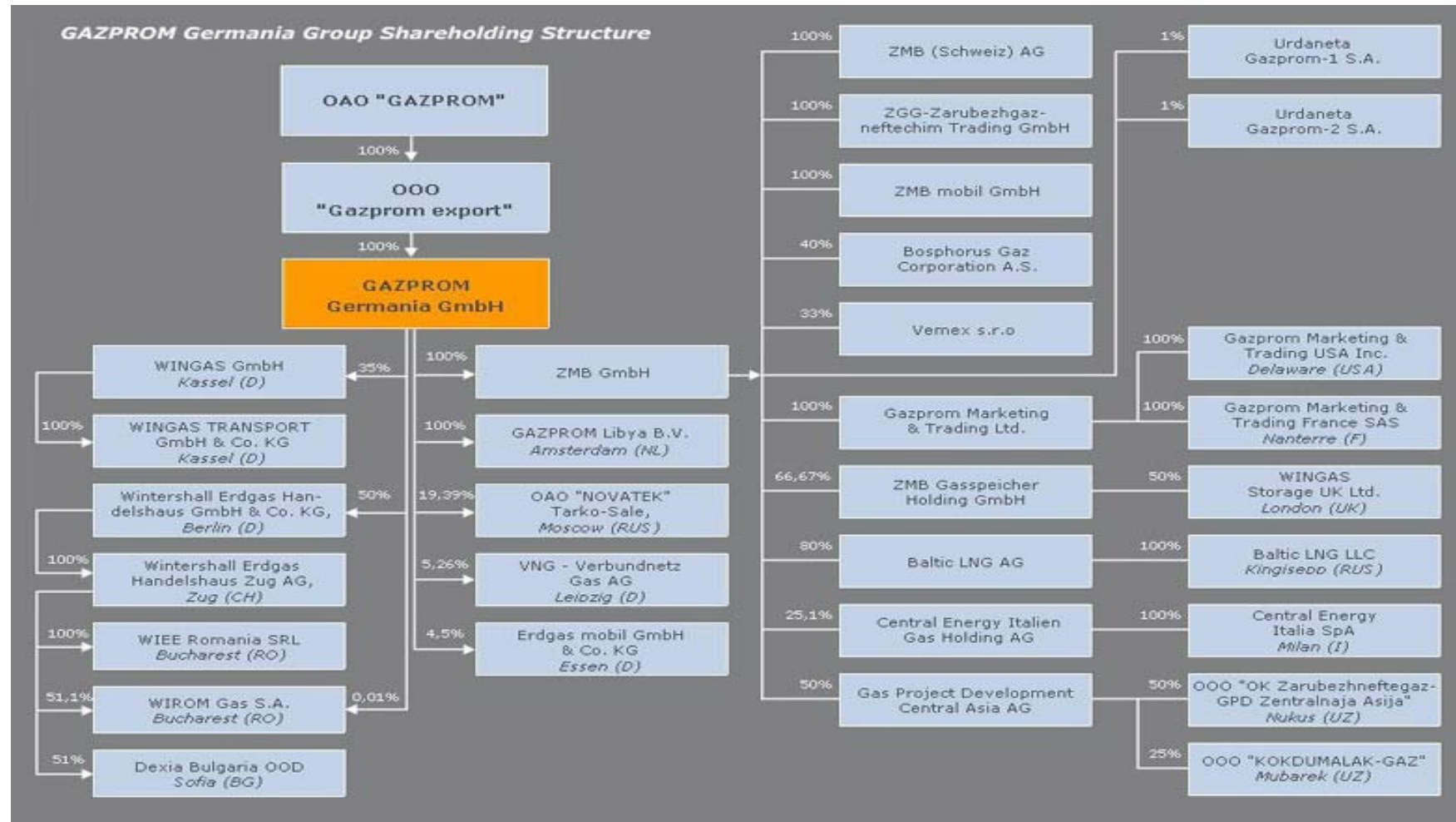
	Centrex Gashandels & Vertriebs GmbH	100 ⁵	-				x	
	Central Energy Ungarn Gas Holding AG	100 ⁵	-	x				
	ZMB Gasspreicher Holding GmbH	100 ^{3,5}	-		x	x		
	ZGG Zarubezhgazneftechim Trading GmbH	100 ³	-			x		
	Central Energy Italien Gas Holding AG	66,67 ³⁵	Bruno Mentasto Granelli (33,33%)			x		
Polen								
	EuRoPol Gaz SA (operator Yamal-Europe)	48	PGNiG S.A (48%), Gas Trading SA (4%)		x			
	Gas Trading SA	16	PGNiG SA (49%), BartimpexSA (?), WIEH (?), Wengokoks (?), Wintershall (1,135%)		x	x	x	
Roemenië			WIEH (?), Wengokoks (?),					
	WIEE Romania SRL	100 ²	Wintershall (1,135%)				x	
	WIROM Gas SA	51 ²	Distrigaz Sud (GdF) (51%)				x	
Slovenië								
	Tagdem	7,6	Petrol (?)				x	
Slowakije								
	SP Matador-Omokshina (autobanden)	50	?					
	AO Slovrusgaz	50	E.On (50%)					
	Slovensky Plynarensky Priemysel (SPP)	Optie 16,33	Slowakije (51%), E.On & Gaz de France (49%)	x	x	x	x	x
Tsjechië								
	Gaz Invest SA	37,5	Centrex (?), UAZ (?)		x	x	x	
	Vemex	66,67 ^{3,5}	EW Consult AG (29%), Klub plynárenských podnikatelů ČR (5%)			x	x	
VK								
	Natural Gas Shipping Services	100				x		
	Pennine Natural Gas	100					x	
	Gazprom UK Ltd. (financieel manag.)	100						
	Sibur International Ltd.	100						
	Interconnector Ltd.	10	British Gas (25%), E.On (23,59%), Distrigas (16,41%), ConocoPhilips (10%), Total (10%),		x			

			ENI (5%)					
	Gazprom Marketing & Trading Ltd.	100 ³	-			x	x	x
	WINGAS Storage UK Ltd.	50 ^{3,5}	WINGAS (50%)		x			
Zwitserland								
	OOO Sibur-Europe (investerings)	100	-					
	OOO Sibur Skandinavia Ltd.	100	-			x lng		
	Baltic LNG AG (ontw. & verkoop van LNG)	80	OAO Sovkomflot (20%)	x		x lng		
	Wintershall Erdgas Handelshaus Zug AG (WIEE)	50	Wintershall (50%)		x	x		
	RusUkrEnergog AG	50	Raiffeisen (50%)		x	x		
	Nord Stream AG	50	E-On (24,5%), Wintershall (24,5%)		x			
	Centrex Central Asia Gas AG	50 ⁵	Gasnex AG (50%)		x	x		
	Centex Finance AG (financiële diensten)	100 ⁵	-	x			x	
	Centrex Energy & Gas AG	100 ⁵						
	ZMB (Schweiz) AG	100 ³	-			x	x	

	Gas Project Development Central Asia AG	100 ⁵	-	x				
--	--	------------------	---	---	--	--	--	--

Bron: zie literatuurlijst.

Bijlage 2: Bedrijfsbelangen van Gazprom Germania

Bron: Gazprom Germania website (www.gazprom-germania.de),

Bijlage 3: Percentage Russisch gas op de totale consumptie van EU-27

<i>Land</i>	<i>Totale gasconsumptie 2007 (Bcm)</i>	<i>Russisch gas 2007 (Bcm)</i>	<i>% Russisch gas op totale gasconsumptie</i>
België (+ Luxemburg)	22,7	3,2	14,1
Bulgarije	4	3,4	85
Cyprus	0	0	0
Denemarken	11,5	0 (Netexporteur)	0
Duitsland	115	54,2	47,1
Estland	1	1	100
Finland	5	5,8	116
Frankrijk	56,9	13,7	24,1
Griekenland	4,8	2,8	58,3
Hongarije	16,2	12,8	79
Ierland	5,7	0	0
Italië	94,6	31,3	33,1
Letland	2	2,3	115
Litouwen	3,5	3,5	100
Malta	0	0	0
Nederland	102,4	4,5	4,4
Oostenrijk	10,5	7,1	67,6
Polen	16,6	7,2	43,4
Portugal	5,3	0	0
Roemenië	18,8	15,7	83,5
Slovenië	1,3	0,8	61,5
Slowakije	7,9	9,2	116
Spanje	42,3	0	0
Tsjechië	11,5	9	78,3
Verenigd Koninkrijk	116,4	0	0
Zweden	1,6	0	0
EU-27	677,5	187,5	27,68
			(gemiddelde per individueel land 47,2%)
'Zwitserland'	3,3	0,4	13,3

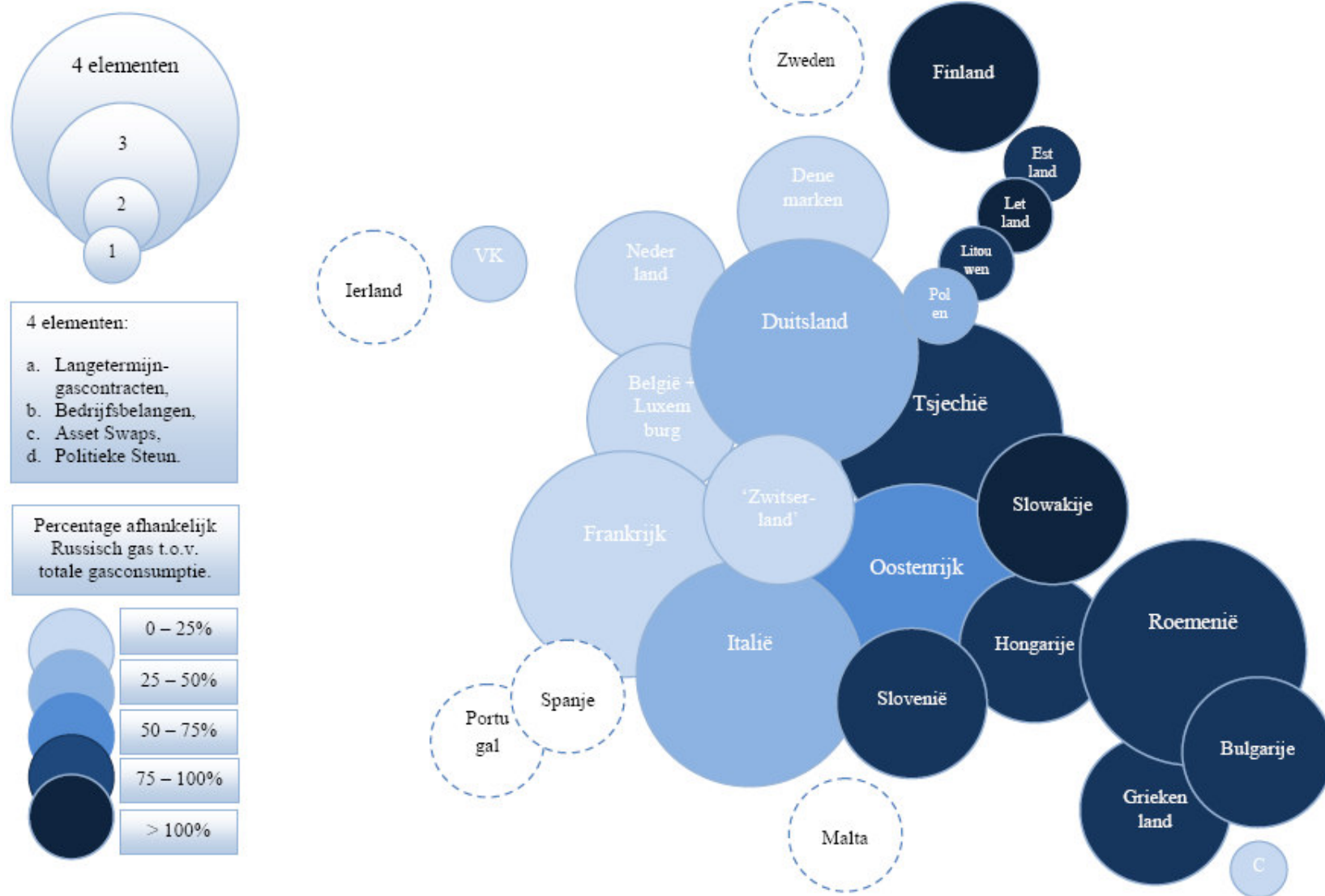
Percentage Russisch gas op totale consumptie van Europese lidstaten (EU-27 + Zwitserland) afgeleid van de totale consumptie en de levering van Russisch gas.

Bron:

- BP, *Statistical Energy Review* (juni 2007),
- GasTerra, *Het Blauwe boek 2007* (december 2007),

(Verschillen in percentages met andere overzichtstukken kunnen het gevolg zijn van: verschillende berekeningen van laag en Hoog calorisch gas of het verschil tussen contractueel gerealiseerde waarde en de actuele gasleveringen rekening houdend met *make up* en *carry forward* instrumenten)

Bijlage 4: Elementen Gazprom in EU-27 en percentage afhankelijkheid Russisch gas

Literatuurlijst

Gazprom publicaties

- Gazprom, 'Gazpromexport's 30 anniversary', in: *Gazprom information division* (23 april 2003),
- Gazprom, 'Strategy for the energy sector leadership', in: *Gazprom information division* (30 juni 2006),
- Gazprom, 'Gazprom from Shtockman to be piped to Europe', in: *Gazprom information division* (9 oktober 2006),
- Gazprom, 'Business Strategy: Development Strategy', in: *Gazprom information Division* (2006),
- Gazprom, 'GAS EXPORT. EXPORT ROUTES AND SUPPLIED PRODUCTS DIVERSIFICATION', in: *Gazprom information division* (25 juni 2007),
- Gazprom, *Annual Report 2006* (29 juni 2007),
- Gazprom, *Satutory Financial Reports* (29 juni 2007),
- Gazpromexport, 'Landmarks in History', in: *Gazpromexport information division* (2003),

Europa algemeen

- Afrol News, *Algeria and Norway enhance gas cooperation* (22 maart 2007),
- BBC News, *Duma approves Gazprom export bill* (5 juli 2006),
- BBC News, *Guide to Russia's energy clients* (11 juli 2006),
- BBC News, *Biggest importers of Russian Gas* (2006),
- BBJ.HU, *Gazprom seeks further expansion in Europe* (17 april 2007),
- Bolle, Friedel, Rostyslav Ruban, *Competition and Security of Supply: Let Russia Buy into the European Gas Market!* (Frankfurt 2007) 1-14,
- Boon von Ochssée, Tim, 'Suppliers playing 'ping-pong': maximizing rent along the value chain', in: *Energy Delta Institute* (mei 2007),
- Brower, Derek, 'Checkmate Gazprom', in: *Prospect magazine* (juli 2007),
- Cohen, Ariel, 'The North European Gas Pipeline threatens Europe's energy security', in: *Backgrounder* (oktober 2006),
- Dempsey, Judy, 'Gazprom exploits EU disarray', in: *International Herald Tribune* (12 januari 2007),
- Dempsey, Judy, 'Russia's unassailable lead in energy growing in EU', in: *International Herald Tribune* (17 April 2007),
- Dispenza, Domenico, *The cooperation prospects in regional gas markets*, ENI powerpoint (23 mei 2007),
- Elder, Moiriam, 'Gazprom, Yukos and A Mystery Company', in: *Moscow Times* (20 maart 2007),
- Energy Delta Institute, *Course: International Gas Value Chain* (2007),
- Eurogas, *Natural gas consumption in EU25 in 2006* (26 februari 2007),
- Europese Commissie, *EINE ENERGIEPOLITIK FÜR EUROPA (Duits)* (19 januari 2007) 1-34,
- Financieele Dagblad, *Gazprom wil zelf verkopen in EU* (22 februari 2007),
- Financieele Dagblad, *EU is lastig jachtgebied voor Gazprom* (23 februari 2007),
- Financieele Dagblad, *Russisch powerplay* (24 februari 2007)
- Fip, Uwe H., *New Forms of Cooperation between Gas Producers and Importers*, E.On powerpoint (23 mei 2007),
- Fip, Uwe H., *Cooperation between Gas Producers and Importers as a vehicle for enhancing Security of Supply* (26 mei 2007),
- Gasterra, *Het Blauwe boek 2007* (December 2007),
- Gelb, Bernard A., 'Russian natural gas: Regional dependency', in: CRS Report for Congress (5 januari 2007),
- Grib, Natalia, 'Gazprom divides the duty of managing Europe', in: *Kommersant* (3 augustus 2005),
- Götz, Roland, *Russian gas and alternatives for Europe* (juni 2006),
- Guillet, Jérôme, 'Don't Blame Gazprom for Europe's Energy Crunch', in: *Foreign Policy* (februari 2007),
- Helm, Dieter, *Russia, Germany and European Energy Policy* (14 december 2006),
- Humber, Yuriy, 'Gazprom seeks stakes in West European Power Plants', in: *Bloomberg* (11 januari 2007),
- International Energy Agency, *Energy Policies of IEA Countries: 2004 review* (Parijs 2004),
- Katz, Russia, 'Algeria and gas to Europe', in: *Middle East Times* (28 november 2006),

- Kim, Lucian, Marek Miler, 'Putin Says Russia Wants Role in Balkans Energy Hub', in: *Bloomberg* (24 juni 2007),
- Kupchinsky, Roman, 'Russia: Does Gazprom have a master pipeline plan?', in: *Radio Free Europe* (30 januari 2006),
- Łoskot-Strachota, Agata, 'The Russian gas for Europe', in: *Centre for Eastern Studies* (oktober 2006),
- Medvedev, Alexander, *Ensuring reliable gas supply for Europe: Russia's perspective*, *Gazpromexport powerpoint* (26 mei 2007),
- Milov, Vladimir, *The role of Russia in the European energy security*, Institute of energy policy powerpoint (28 januari 2007),
- Moscow Times, *Putin and Prodi Seal power and plane deals* (15 maart 2007),
- National Energy Security Fund (Rusland), *Gazprom: Are there limits to growth?* (2007),
- *Nezavisimaya Gazeta*, *Gazprom may lose interest in Europe and turn to Asia* (18 juni 2007),
- Nord Stream, 'The new gas supply route to Europe', in: *Nord Stream press information* (22 november 2006),
- Paszyc, Ewa, 'Gazprom in Europe: Faster expansion in 2006', in: *Centre for Eastern Studies* (februari 2007) 1-7,
- Ria Novosti, *Russian oil finds a new route to Europe* (26 maart 2007),
- Ria Novosti, *Gazprom plans to become global energy leader* (3 april 2007),
- Ria Novosti, *Gazprom says gas exports to Europe up 5.4 bln cu m y-o-y in 2006 -1* (22 mei 2007),
- Randuška, Dušan, *New Challenges in the Central European Gas market*, SPP powerpoint (juni 2005),
- Smith, Keith C., 'Security Implications of Russian Energy Policies', in: *CESP policy brief* (januari 2006),
- Smith, Keith C., 'Russian energy policy and its challenge to Western policy makers', in: *CSIS statement* (16 mei 2006),
- Socor, Vladimir, *Gazprom broadens, deepens inroads into European Union's internal markets, transport systems* (21 maart 2006),
- Stratfor, Algeria, *Russia: Europe's Natural Gas Dilemma* (10 augustus 2006),
- Vahtra, Peeter, *Expansion or Exodus?: Trends and Developments in Foreign Investments of Russia's Largest Industrial Enterprises* (januari 2007),
- Vahtra Peeter, Kari Liuhto, *Russian Corporations Abroad : Seeking Profits, Leverage or Refuge?* (2005),
- Wagstyl, Stefan, Catherine Belton, 'Gazprom to press on with EU investment', in: *Financial Times* (22 mei 2007),
- Walters, Greg, 'Gazprom 2006 Profit Doubles to a Record \$22.6', in: *Bloomberg* (28 juni 2007),

België

- Gazprom, 'ON WORKING MEETING BETWEEN ALEXEY MILLER AND GUY VERHOFSTADT', in: *Gazprom information division* (2 maart 2007),
- International Energy Agency, 'Belgium 2005 review', in: *Energy policies of IEA countries* (2006),
- KVBG, 'Gasactualiteit in België', in: *Aardgas informatieblad KVBG* (mei 2007),
- Tijd, de, *Negatief CREG-advies voor gasproject Fluxys en Gazprom in Kempen* (13 augustus 2007),
- Van der Spiegel, Goedele, 'WINGAS neemt aargasleveringen in België op', in: *Wingas België website* (1 september 2003),

Bulgarije

- Energy Information Agency website, *Country analysis: Bulgaria* (2007),
- Gazprom, 'Meeting of Overgas' managing and supervisory boards held', in: *Gazprom information division* (2 februari 2005),
- Gazprom, 'Overgas' general shareholders' meeting held', in: *Gazprom information division* (15 juni 2005),
- Gazprom, 'On working meeting between Alexander Medvedev and Rumen Ovcharov', in: *Gazprom information division* (14 april 2006),
- Gazprom, 'On working visit to Republic of Bulgaria', in: *Gazprom information division* (18 december 2006),
- Konstantinova, Elizabeth, 'Bulgaria Won't Review Gazprom Terms of Gas Contract', in: *Bloomberg* (6 januari 2007),
- Neftegaz, *Putin signs law for Russia-Balkan Pipeline Building* (15 juni 2006),
- Neftegaz, *Gazprom increases Gas Transit through Bulgaria* (19 december 2006),

- Ria Novosti, *Gazprom extends gas transit contracts via Bulgaria until 2030* (18 december 2006),
- Ria Novosti, Putin, *Bulgarian PM to discuss energy, Belene NPP* (8 mei 2007),
- Ria Novosti, *Russia parliament ratifies Balkan pipeline deal* (23 mei 2007),
- Cyprus:
- Kommersant, *Tax investigators probe into Hermitage capital* (14 juni 2007),
- Denemarken:
- Dong Energy, 'Natural Gas Agreements between DONG Energy and WINGAS and Wintershall Erdgas Handelshaus', in: *Dong Energy Pressrelease* (5 februari 2007),
- Gazprom, 'Gazprom inks first contract for gas supply to Denmark', in: *Gazprom information division* (19 juni 2006),

Duitsland

- BasF, E.On, 'BASF, E.On and Gazprom Sign Agreement on North European Gas Pipeline Through the Baltic', in: *BasF, E.On Press release* (8 september 2005),
- Daimler Chrysler Group, *Subsidiary List according to § 313 para. 4b of the German Commercial Law (HGB)* (32 december 2002),
- Energy Information Agency website, *International Pipelines – proposed* (2007),
- E.On, *Strategy and Key Figures 2006* (december 2006),
- Gazprom, 'The session of the coordinating committee on strategic cooperation between Gazprom and BasF AG', in: *Gazprom information division* (15 april 2003),
- Gazprom, 'Gazprom and Wintershall set up a joint venture for gas production in Russia', in: *Gazprom information division* (12 september 2003),
- Gazprom, 'Results of meeting on Yuzhno-Russkoye field project', in: *Gazprom information division* (11 juni 2004),
- Gazprom, 'E.On AG's delegation visited Gazprom's headquarters', in: *Gazprom information division* (31 mei 2004),
- Gazprom, 'Gazprom and BasF deepen Achimov project cooperation', in: *Gazprom information division* (22 september 2004),
- Gazprom, 'On the working meeting held between Alexey Miller and Jurgen Hambrecht', in: *Gazprom information division* (20 oktober 2004),
- Gazprom, 'Gazprom and BasF sign the agreement on asset exchange', in: *Gazprom information division* (27 april 2006),
- Gazprom, 'OAO Gazprom and E.On AG ink asset swap deal', in: *Gazprom information division* (13 juli 2006),
- Gazprom, 'On working visit of Gazprom delegation to Germany', in: *Gazprom information division* (25 mei 2007),
- Financial Times, *Moncrief Oil International: BasF-subsiary Wintershall and Gazprom are threatened with a billion dollar claim in the US* (21 februari 2007),
- Interfax, *Asset exchange between Gazprom, BasF close to being closed* (14 juni 2007),
- Rahr, Alexander, 'Germany and Russia: a special relationship', in: *Washington Quarterly* (voorjaar 2007) 137-145,
- Ria Novosti, *Interview with Economy Minister German Gref* (1 mei 2007),
- Ria Novosti, *Gazprom set to raise stake in Wingas to 50% -1* (14 juni 2007),
- Russia Newswire, *OAO Gazprom and E.ON AG Agree Asset Swap Deal* (14 juli 2006),
- Russia Newswire, *Gazprom and E.ON Extend Existing Contracts; Agree on Gas Supply via NEGP* (29 augustus 2006),
- Wingas, 'Top-level talks with EU Commission', in: *Wingas press release* (5 april 2004),
- Wintershall, 'OAO Gazprom and Wintershall AG establish joint venture - leading the way in Russian-German economic relations', in: *Wintershall website* (17 juni 2003),
- ZMB, *Annual Report 2006* (21 maart 2007),

Estland:

- Energy Information Agency website, *Country Analysis: Estonia* (2007),
- Energy Market Inspectorate, *Estonian Electricity and Gas market report* (Tallinn 2006),
- Estonian Foreign Policy Institute, *Energy security of Estonia in the context of the energy policy of the European Union* (september 2006),

Finland:

- Fortum, 'Gazprom acquires stake in Fortum and becomes 100% stockholder of North Transgas Oy', in: *Fortum Corporation press release* (17 mei 2005),
- Fortum, *Fortum Corporation Interim Report January – June 2007* (2007),
- Gasum, 'Gazpromexport and Gasum extend gas supply contract', in: *Gasum press release* (7 februari 2005),
- Gazprom, 'Nord Transgaz shareholders' and management committee's meetings', in: *Gazprom information division* (6 augustus 2003),
- Gazprom, 'Helsinki hosts celebrations dedicated to 30-year anniversary of Russian gas deliveries to Finland', in: *Gazprom information division* (24 september 2004),
- International Energy Agency, *In-depth country report: Finland* (2005),

Frankrijk

- Dempsey, Judy, 'Gazprom gains access to French consumers', in: *International Herald Tribune* (20 december 2006),
- Gazprom, 'Gazprom and Gas de France signed an agreement on supplies of the Russian gas', in: *Gazprom information division* (9 april 2003),
- Gazprom, 'Gazprom and Gas de France have signed a memorandum of cooperation development', in: *Gazprom information division* (30 juni 2003),
- Gazprom, 'Gazprom and Gas de France celebrate 30-year anniversary of cooperation', in: *Gazprom information division* (19 september 2005),
- Gazprom, 'Gazprom and Gas de France strike first LNG swap deal', in: *Gazprom information division* (23 november 2005),
- Jones, Sarah, Ludwig Burger, 'Buy back and stake purchases buoy Europe', in: *Bloomberg* (1 juni 2007),
- Kim, Lucian, 'Gazprom to sell Gas directly to French consumers', in: *Bloomberg* (19 december 2006),
- Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, *President of Russia Vladimir Putin, Federal Chancellor of Germany Angela Merkel and President of France Jacques Chirac held tripartite talks, Compiègne* (23 september 2006),
- Ria Novosti, *Gazprom, Gas de France extend gas deals until 2030* (19 december 2006),
- Russian Newswire, *Gazprom Marketing & Trading Ltd. Sets up Subsidiaries in US and France* (14 augustus 2006),
- Sauvage, Edouard, *Gas Companies' Cooperation Issues in the context of the EU Energy Policy*, Gaz de France powerpoint (23 mei 2007),
- Wallace, Stuart, 'Vallourec Shares Rise Close to Record on Gazprom Bid Report', in: *Bloomberg* (31 mei 2007),

Griekenland:

- Embassy of Greece to the US website, *Gazprom to extend natural gas contract* (2007),
- Emporiki Bank website, 'Real Estate Development and Management', *Emporiki Real Estate* (2007),
- Energy Information Agency website, *Country Analysis: Greece* (2007),
- Gazprom, 'On working visit to Greece', in: *Gazprom information division* (4 september 2006),
- Hope, Kerin, 'Rice to pressure Greece to reject Gazprom proposal', in: *Financial Times* (24 april 2006),
- International Herald Tribune, *Russian, Greek ministers expect rapid progress in natural gas, oil cooperation* (29 mei 2007),
- Kovacevic, Aleksandar, 'The potential contribution of Natural Gas to Sustainable development of South Eastern Europe', in: *Oxford Institute for Energy Studies* (maart 2007),
- Medetsky, Anatoly, 'Gazprom welcomes Greep pipe idea', in: *Moscow Times* (4 juni 2007),
- Ria Novosti, *Russia, Greece discuss gas contract extension till 2040* (11 april 2007),

Hongarije:

- Bosze, Barbara, *Security of energy supply in Hungary* (2006),
- Csabai, Károly, 'Saber rattling over Borsodchem', in: *Business Hungary* 15:2 (februari 2001),
- Dempsey, Judy, 'Gazprom's grip on Western Europe tightens with pipelines to Hungary', in: *International Herald Tribune* (13 juli 2006),
- Dempsey, Judy, 'Hungary chooses Gazprom over EU', in: *International Herald Tribune* (12 maart 2007),

- Dempsey, Judy, 'Hungarian energy firm casts its lot with Russia', in: *International Herald Tribune* (29 maart 2007),
- East Europe & CIS Chemicals Briefing, *Highlights* 118 (2000),
- Energy Information Agency website, *Country analysis: Hungary* (2007),
- Europese Commissie, *BESCHIKKING VAN DE COMMISSIE van 21 december 2005 waarbij een concentratie verenigbaar wordt verklaard met de gemeenschappelijke markt en de werking van de EER-Overeenkomst* (E.On / MOL) (21 december 2005),
- Gazprom, 'Extraordinary general meeting of Panrusgas shareholders was held', in: *Gazprom information division* (23 september 2003),
- Gazprom, 'Annual gas deliveries to Hungary exceeded 10 Bcm', in: *Gazprom information division* (25 december 2003),
- Gazprom, 'Gazprom's delegation travels to Hungary', in: *Gazprom information division* (1 april 2005),
- International Energy Agency, *Energy policies of IEA countries: Hungary 2006 review* (2007),
- Kinsley, Nick, 'Russian gas giant Gazprom and Hungarian major MOL have signed an agreement in Budapest to work together on a project to deliver gas to Europe via an extended Blue Stream pipeline', in: *Energy Business Review* (22 juni 2006)
- New Europe website, *Criticism in Hungary over cooperation with Gazprom* (5 januari 2007),
- New Europe website, *Moscow, Budapest have big energy cooperation plans* (23 maart 2007),
- Pipeline and Gas journal, *Gazprom signs deal with Hungary, paving path for further expansion* (oktober 2006),
- Platts Energy, *Gazprom to set up trader in Hungary* (5 mei 2004),
- Portfolio Online financial Journal, *Hungary MOL potential tie-up with Gazprom would be natural gas partnership* (28 mei 2007),
- Ria Novosti, *Hungarian PM to visit Moscow March 22* (20 maart 2007),
- Socor, Vladimir, 'Hungary's Prime Minister in Moscow steps back from the brink on Nabucco', in: *Interfax* (23 maart 2007),
- Socor, Vladimir, 'Hungary breaks ranks with the EU and its neighbors on the Nabucco project', in: *Eurasia Daily Monitor* (14 maart 2007),
- Socor, Vladimir, 'Gazprom's SEGP project, Rosukrenergo conflict with EU in Hungary', in: *Newsweek international* (3 juli 2007),
- Tóth, József, *Overview of the Hungarian gas industry*, MOL powerpoint (28-30 november 2006),
- Ierland

Italië

- Afanasiev, Vladimir, 'Eni lets Gazprom take Yukos bite', in: *Upstream Online* (4 april 2007),
- Baygarova, Ksenia, 'Interfax's interview with Romano Prodi', in: *Interfax* (2007?),
- Energy Business Review, *Italian regulator voices concern over ENI-Gazprom deal* (28 september 2006),
- Freeman, Adam L., Anthony DiPaola, 'Gazprom Talking to Italy on Distribution, Edison Says', in: *Bloomberg* (5 april 2007),
- Gazeta, *Gazprom playing Italian card* (5 april 2007),
- Gazprom, 'On working meeting between Alexey Miller and Umberto Quadrino', in: *Gazprom information division* (24 maart 2006),
- Gazprom, 'On working meeting between Alexey Miller and Fulvio Conti', in: *Gazprom information division* (5 oktober 2006),
- Gazprom, 'On working meeting between Alexey Miller and Paolo Scaroni', in: *Gazprom information division* (28 juni 2006),
- Gazprom, 'Gazprom and ENI sign memorandum of understanding for South Stream project', in: *Gazprom information division* (23 juni 2007),
- Krawchenko, Anton, 'Gazprom has consistently underlined its intention to move closer to end customers in western European gas markets', in: *Energy Business Review* (5 december 2006),
- McNamara, Stephen, 'Gazprom extends Italian presence', in: *Energy Business Review* (28 november 2006),
- New Europe website, *Gazprom, ENI ink revised strategic partnership deal* (15 november 2006),
- Pipeline and Gas Journal, *ENI, Gazprom reach key agreement* (februari 2004),
- Ria Novosti, *Putin's Italy trip yields communiqué, economic deals* (14 maart 2007),
- Ria Novosti, *ENI offers Gazprom 20% in Gazprom Neft for \$3,7 bln over 2 years* (4 april 2007),
- Ria Novosti, *ENI subsidiary buys 20% Yukos stake in Gazprom Neft for \$5,83 bln* (4 april 2007),

- Ria Novosti, *Yukos assets to enhance Italy's energy security – ENEL CEO* (4 april 2007),
- Watson, Claire, 'Enel strengthens position in Russian power generation', in: *Energy Business Review* (6 juni 2007),

Letland

- Energy Information Agency website, *County analysis: Latvia* (2007),
- Gazprom, 'Gazprom management committee examined the issue of acquiring a 9% stake in Latvijas Gaze (30 maart 2004),
- Ria Novosti, *Latvia favors laying Nord Stream pipeline onshore rather than seabed* (17 mei 2007),

Litouwen

- Energy Information Agency website, *Country analysis: Lithuania* (2007),
- European Union DG Tren, *Lithuania – Internal Market fact sheet* (januari 2007),
- Gazprom, 'Board of Directors approved Lietuvos Dujos' equity stake purchase', in: *Gazprom information division* (25 december 2003),
- Gazprom, 'Gazprom finalized the deal on Lietuvos Dujos' stake', in: *Gazprom information division* (25 maart 2004),
- Ria Novosti, *Lithuania to regulate gas prices despite Gazprom deal* (20 maart 2007),
- Luxemburg
- Gazprom, 'Gazprom and Soteg jointly construct combined-cycle plant in Germany', in: *Gazprom information division* (24 mei 2007),
- Ria Novosti, Gazprom, *Soteg to build 400-mln-euro combined cycle plant in Germany* (13 maart 2007),

Malta

Nederland

- DTe, *Annual Report by the office of Energy Regulation (DTe) to the European Commission: 2006 National Report* (2007),
- Gazprom, 'Gazprom, Gasunie and Energy Delta Institute signed personnel agreement', in: *Gazprom information division* (10 juni 2003),
- Gazprom, 'Results of Alexey Miller and Georg Verberg's working meeting', in: *Gazprom information division* (27 mei 2004),
- Gazprom, 'Gazprom and Gasunie sign memorandum of understanding on strategic cooperation', in: *Gazprom information division* (1 juli 2004),
- Gazprom, 'On working meeting between Alexander Medvedev and Laurens Jan Brinkhorst', in: *Gazprom information division* (12 april 2006),
- International Energy Agency, *Energy Policies of IEA countries: The Netherlands 2004 review* (2005),
- New Europe website, *Gasunie to receive up to 9% in NEGP* (7 oktober 2006),
- Pipeline and Gas journal, *Gazprom, Gasunie agree on further cooperation* (1 augustus 2006),
- Russian Newswire, *Alexey Miller, Gazprom Holds Working Meeting with Marcel Kramer, N.V. Nederlandse Gasunie* (7 juni 2006),

Oostenrijk

- BBJ.hu, *Gazprom secures right to sell natural gas to Austrian customers* (2 oktober 2006),
- Dempsey, Judy, 'Europe's big gas firms back ties with Russians', in: *International Herald Tribune* (25 mei 2007),
- European Union DG Tren, *Austria – Energy fact sheet 2004* (januari 2007),
- Gallistl, Hans, *Natural gas in South East Europe*, OMV powerpoint (5-6 mei 2004),
- Gazprom, 'Alexey Miller attended the celebration devoted to 35th anniversary of Russian gas supplies to Austria', in: *Gazprom information division* (5 juli 2003),
- Gazprom, 'Gazprom, Gazpromexport and OMV enter into new natural gas supply to Western Europe agreement', in: *Gazprom information division* (17 mei 2005),
- Gazprom, 'Gazprom, Gazpromexport, RAG and Wingas ink contract to construct and use Austria's largest UGS facility', in: *Gazprom information division* (18 mei 2005),
- Gazprom, 'Gazprom and Austrian companies extend contracts for Russian natural gas supply to Austria till 2027', in: *Gazprom information division* (29 september 2006),
- Gazprom, 'Gazprom and OMV sign memorandum of understanding', *Gazprom information division* (23 mei 2007),

- Gazprom, 'Gazprom, RAG and Wingas inaugurate biggest underground gas storage in Austria', in: *Gazprom information division* (24 mei 2007),
- Mortished, Carl, 'Austrian deal will extend Gazprom grip on European energy market', in: *The Times* (25 mei 2007),
- Ria Novosti, *Russia, Austria to open gas storage facility – Putin* (23 mei 2007),
- Ria Novosti, *Gazprom completes first leg of Austrian gas storage with partners* (24 mei 2007),
- Ria Novosti, *Gazprom sweeps the Austrians off their feet* (25 mei 2007),

Polen

- Barnett, Neil, 'From Poland to Hungary, Gazprom takes stealth route to domination', in: *the Independent* (8 januari 2006),
- Espino, Nathaniel, 'Gazprom Seeks to Grab Polish Pipeline, Polskie Gornictwo Says', in: *Bloomberg* (21 juni 2007),
- Gazprom, 'EuRoPol Gaz's extraordinary meeting of shareholders', in: *Gazprom information division* (26 mei 2003),
- Gazprom, 'Results of Alexander Medvedev and Marek Kossowski's meeting', in: *Gazprom information division* (11 maart 2004),
- Gazprom, 'On the meeting of the dispatching bodies of the Yamal-Europe gas pipeline', in: *Gazprom information division* (21 oktober 2004),
- Gwiazda, Adam, *Poland's natural gas utilization and import policy* (OPEC juni 1997),
- Interfax, *Interfax interview with Stefan Meller* (14 november 2005),
- Neftegaz, *Gazprom: Poland is inflexible, excessively politicized* (19 januari 2007),
- Pfaff, William, 'Poland vs. the rest?', in: *International Herald Tribune* (13 maart 2006),
- Pipeline and Gas journal, *Poland, Denmark sign deal for Gas pipeline* (augustus 2001),
- Pipeline and Gas journal, *Polish officials criticize undersea gas line* (september 2005),
- Platts Energy, *Poland looks to end reliance on Russian energy* (14 november 2006),
- Polish government, *Information on the state of energy security of the state and measures undertaken by the government in that regard* (25 januari 2002),
- Polish government, *Guidelines for energy policy of Poland until 2020* (februari 2000),
- Scandanavian Oil-Gas Magazine, *PGNIG acquires stake in the Norwegian Continental Shelf* (2 november 2007),

Portugal

- McNamara, Stephen, 'Gazprom to take indirect stake in Galp', in: *Energy Business Review* (10 november 2006),

Roemenië

- Energy Information Agency website, *Country analysis: Romania* (2007),
- European Spot Gas markets, *Roemenië: Overeenkomst tussen WIEE en Distrigaz Sud* (februari 2006),
- Gazprom, 'Gazprom's management committee considers expedient to privatize Romanian gas distribution company Distrigaz Sud', in: *Gazprom information division* (23 juni 2004),
- Gazprom, 'Gazprom's delegation visits Romania', in: *Gazprom information division* (12 mei 2006),
- Gazprom, 'Gazprom and Conef Energy SRL sign long-term contract to supply gas to Romania', in: *Gazprom information division* (4 april 2007),
- Moscow Times, *Gazprom outbid in Romania* (23 juli 2004),
- Raiffeisen Capital & Investment, *Romanian Oil and Gas sector overview* (2005),

Slovenië

- Gazprom, 'Gazprom delegation visits Slovenia', in: *Gazprom information division* (20 juni 2006),
- Government communication office (Slovenia), *Drnovsek discusses Gas pipeline across Slovenia with Gazprom CEO* (17 juni 2007),
- Russia Newswire, *LUKOIL and Slovenian Petrol to Set Up Joint Venture* (29 augustus 2006),
- Slowakije
- Gaz de France, *Gaz de France in Central and Eastern Europe*, Gaz de France powerpoint (18 oktober 2004),
- Gazprom, 'Management committee examined the issue on Gazprom's participation in privatizing the Slovakian-based SPP gas transportation company', in: *Gazprom information division* (26 februari 2004),

- Gazprom, 'Results of Alexey Miller and Augustin Cisar's working meeting', in: *Gazprom information division* (29 juni 2004),
- International Energy Agency, *Slovak republic Energy policy review 2005* (2006),
- Pipeline and Gas journal, *Gazprom explains strategy on Slovak deal* (mei 2002),
- Ria Novosti, *Putin – Russia ready to modernize Slovakia's nuclear facilities* (4 mei 2007),

Spanje

- Energy Publisher website, *Iberian Peninsula: Energy profile* (27 juli 2007),
- Gas Natural, *Gas to Power in Spain*, Gas Natural powerpoint (24 januari 2006),
- Gazprom, 'On working meeting between Alexey Miller and Jose Montilla', in: *Gazprom information division* (7 juni 2005),

Tsjechië

- Czech business weekly, *MND opens Moscow branch* (5 maart 2007),
- Hovet, Jason, 'Gas market opening slowly, storage an issue', in: *Czech Business review* (10 april 2006),
- Interfax, Russian, *Czech presidents see no obstacles to extending oil and natural gas contracts* (6 maart 2006),
- International Energy Agency, *Energy Policy of IEA countries: the Czech republic 2005 review* (2006),
- Pennwell Petroleum group, *Country analysis: Czech republic* (1 januari 1999),
- Ria Novosti, *RWE, Gazprom extend gas contract for Czech republic until 2035* (21 december 2006),

Verenigd Koninkrijk

- Cowie, Matthew, 'Gazprom: Bearing down on UK market', in: *Energy Business review* (5 oktober 2006),
- Crooks, Ed, 'Gazprom building UK presence', in: *Financial Times* (6 juli 2007),
- Crooks, Ed, 'Gazprom makes a new UK move', in: *Financial Times* (7 juli 2007)
- Fernando, A., *Gas storage: Perspectives on investment in the new paradigm*, Star Energy powerpoint (juni 2005),
- Gazeta, *Gazprom finds another route to British market* (3 mei 2007),
- Gazprom, 'Gazprom Marketing & Trading enters European CO2 trading market', in: *Gazprom information division* (2 november 2006),
- Lawrence, Renee, 'Gazprom to Sell Gas in U.K. to Headingley, City Point', in: *Bloomberg* (13 april 2007),
- O'Connell, Dominic, 'Gazprom steps up its plans for the UK', in: *Sunday Times* (8 juli 2007),
- Pagnamenta, Robin, 'Tories lead attack on Gazprom's plan to supply NHS gas', in: *The Times* (16 april 2007),
- Pravda, *Owner of 'Gazprom' clones in Britain demand his money back* (8 december 2003),
- Watson, Claire, 'Gazprom hoping to enter UK market through E.ON asset swap', in: *Energy Business Review* (9 augustus 2007),
- Wingas UK, *Wingas takes over Hydro share of the HydroWingas joint venture*, Wingas press release (30 april 2007),

Zweden

Zwitserland'

- Gazprom, 'Long-term agreements on Turkmen gas supply to and transit via Ukraine signed', in: *Gazprom information division* (28 juli 2004)
- Gazprom, 'Board of directors agrees on acquisition of 50 per cent stake in RusUkrEnergo AG', in: *Gazprom information division* (26 februari 2006),
- Latynina, Yulia, 'The power of RusUkrEnergo', in: *St. Petersburg Times* (6 juni 2006),